

“Het is een, uh, niet te moeilijke, uh, niet te makkelijke taak”

Een onderzoek naar de invloed van de eerste taal op de vloeiendheid van het Nederlands van tweedetaalsprekers.

Masterscriptie Taal, Mens en Maatschappij

Femmy Paul

“Het is een, uh, niet te moeilijke, uh, niet te makkelijke taak”

Een onderzoek naar de invloed van de eerste taal op de vloeiendheid van het Nederlands van tweedetaalsprekers.

Masterscriptie
Universiteit Utrecht
Taal, Mens en Maatschappij

Begeleider: dr. Nivja de Jong
Tweede lezer: dr. Hans van de Velde

Femmy Paul
3150542
juli 2010

Woord vooraf

Deze scriptie vormt het laatste onderdeel van mijn master Taal, Mens en Maatschappij. Een aantal mensen wil ik bedanken voor hun hulp bij de totstandkoming van dit werk:

Dr. Nivja de Jong, voor het meedenken bij dit onderzoek en voor alle tijd die ze vrijmaakte voor uitleg, tips en het tussentijds doorlezen van stukken tekst; de onderzoekers van het Unraveling-project, voor hun toestemming voor het gebruik van hun materiaal, prof. dr. W.J.J. Honselaar en prof. dr. W.G. Weststeijn van de Universiteit van Amsterdam, voor hun hulp bij het vinden van informatie over het Russisch en Alinda Paul, voor het doorlezen van mijn scriptie op fouten en voor de vele aanbiedingen om in haar koele huis te werken in plaats van op mijn warme kamer.

Femmy Paul

Bennekom, juli 2010

Inhoud

1. Inleiding	4
2. Theoretisch kader	5
2.1 De invloed van de eerste taal bij het leren van een tweede taal.	5
2.1.1. Theorieën over tweede taalverwerving	5
2.1.1.1 Linguïstische benaderingen	5
2.1.1.2 Cognitivistische benaderingen	6
2.1.2 Transfer op verschillende gebieden	10
2.2 Vloeiendheid bij T2-leerders	12
2.2.1 Wat is vloeiendheid?	13
2.2.2 Niet-vloeiendheidskenmerken	16
2.3 Adjectiefverbuiging, determinatie en negatie in het Nederlands, Engels en Russisch	17
2.3.1. Adjectiefverbuiging	17
2.3.2. Determinatie	18
2.3.3. Zinsnegatie	18
3. Onderzoeksvragen	20
3.1 Hoofdvraag en deelvragen	20
3.2 Hypothesen	21
4. Methode	23
4.1 Data	24
4.2 Deelnemers	24
4.3 Taken	25
4.4 Pauzes	26
5. Resultaten	29
5.1 Aantal pauzes	30
5.1.1 Gevulde pauzes	30
5.1.2 Ongevulde pauzes	32
5.2 Pauzelengte	36
6. Discussie	39
6.1 Aantal pauzes	39
6.2 Pauzelengte	40
6.3 Beantwoording van de onderzoeksvragen	40
7. Conclusie	45
8. Bibliografie	46
Bijlage: Adjectieven, determinatie en zinsnegatie in het Nederlands, Engels en Russisch	50

1. Inleiding

Waarom kun je bij iemand die Nederlands als tweede taal geleerd heeft vaak horen waar die persoon oorspronkelijk vandaan komt? En hoe komt het dat de spraak van niet-moedertaalsprekers vaak zo gebrekkig klinkt? Is horen waar iemand vandaan komt alleen een kwestie van een buitenlands accent, of zit er ook verschil in de manier waarop sprekers uit verschillende landen aarzelen?

In deze scriptie probeer ik een antwoord te vinden op de vraag of de eerste taal van mensen die Nederlands als tweede taal leren invloed heeft op de vloeiendheid waarmee zij Nederlands spreken. Hiervoor gebruik ik Engelse en Russische sprekers die Nederlands als tweede taal geleerd hebben. Eerst kijk ik naar wat er in de literatuur te vinden is over transfer van kenmerken van de moedertaal naar een tweede taal en vervolgens naar wat er geschreven is over wat vloeiende spraak eigenlijk is en hoe het volgens andere onderzoekers te meten is. De beschrijving van deze twee onderwerpen vormt het theoretisch kader (hoofdstuk 2), samen met een beschrijving van verschillen tussen het Nederlands, Russisch en Engels in de kenmerken die ik ga onderzoeken.

In mijn onderzoek maak ik een kruisvergelijking tussen het Russisch en het Engels, met het Nederlands als controlegroep. Hiervoor gebruik ik een kenmerk van het Nederlands dat het Russisch ook heeft, maar het Engels niet, namelijk adjectiefverbuiging. Daar tegenover zet ik lidwoorden, als kenmerk van het Nederlands dat het Engels ook heeft, maar het Russisch niet. Ten derde gebruik ik een kenmerk waarop zowel het Engels als het Russisch afwijkt van het Nederlands: negatie.

Dit onderzoek wordt voorafgegaan door een beschrijving van de onderzoeksvragen en bijbehorende hypothesen (hoofdstuk 3). In het hoofdstuk dat volgt wordt de gebruikte methode beschreven. In hoofdstuk 5 zijn de resultaten van het onderzoek te vinden, waarna in hoofdstuk 6, de discussie, gekeken wordt wat de resultaten te zeggen hebben over de hypothesen. Het laatste hoofdstuk vormt de conclusie.

Aan het eind van de scriptie vindt u nog een bijlage, waarin de drie kenmerken uit de drie talen die in dit onderzoek gebruikt worden uitgebreider beschreven zijn.

2. Theoretisch kader

2.1 De invloed van de eerste taal bij het leren van een tweede taal.

Kinderen die van jongs af aan twee of meer talen verwerven, zijn in de meeste gevallen in staat beide talen vloeiend te spreken. Voor volwassenen is het leren van een tweede taal (T2) een stuk moeilijker; zij moeten moeite doen om een andere taal te leren en meestal bereiken zij niet het niveau van een moedertaalspreker. Hopp (2007) beschrijft dat het niveau van de T2 dat bereikt wordt meestal niet op alle gebieden gelijk is aan de moedertaal. Het is voor een T2-spreker bijvoorbeeld vaak lastig de klanken van de T2 helemaal juist uit te spreken. Als deze klanken erg lijken op de klanken uit de eigen moedertaal, is een spreker zich soms niet eens bewust van een verschil. De fonologie van de eerste taal (T1) wordt in de T2 overgenomen en de T2 wordt met een accent uitgesproken.

2.1.1. Theorieën over tweede taalverwerving

Er zijn verschillende theorieën over de vraag hoe mensen een tweede taal verwerven. Appel en Vermeer (1994) beschrijven onder andere linguïstische benaderingen, waarin de nadruk op het taalsysteem ligt, en cognitivistische benaderingen, waarbij taalverwerving bekeken wordt in het licht van andere leer- of verwervingstaken. Deze twee soorten benaderingen zal ik beide hier bespreken, omdat ze elkaar niet uitsluiten maar samen een beeld geven van hoe tweede taalverwerving verloopt.

2.1.1.1 Linguïstische benaderingen

Linguïstische benaderingen van T2-verwerving leggen de nadruk op het taalsysteem. Appel en Vermeer (1994) noemen drie hypothesen over linguïstische benaderingen: De transferhypothese, de Creatieve-Constructiehypothese (CCH) en de Universele Grammaticahypothese (UGH).

De transferhypothese veronderstelt dat aangeleerd gedrag (in dit geval de T1) zich niet zo makkelijk laat verdringen bij het aanleren van nieuw gedrag (in dit geval de T2). Er vindt *transfer* plaats van het oude gedrag naar de nieuwe situatie. Het leren van een tweede taal

is een andere taak dan het leren van een eerste taal. De problemen bij het leren van een tweede taal komen niet voort uit de moeilijkheden in de nieuwe taal zelf, maar worden vooral veroorzaakt door de 'set' van gewoontes in de eerste taal (Fries, 1964).

Transfer kan positief of negatief zijn. Positieve transfer treedt op als de oude vormen gelijk zijn aan de nieuwe. Zijn de oude vormen anders, dan treedt negatieve transfer (ook interferentie genoemd) op. Volgens deze theorie zijn kenmerken in de T2 die in de T1 ook voorkomen, makkelijker te leren dan kenmerken die de T1 niet kent, omdat ze al eerder aangeleerd zijn.

Uit onderzoek van Ellis (1994) bleek echter dat in veel verschillende studies het percentage transferfouten niet heel groot was, gemiddeld 32%. Fouten die voor hadden moeten komen omdat er verschil was tussen de T1 en de T2, kwamen regelmatig niet voor en fouten die niet voorspeld werden door de transferhypothese, traden wel op. De meeste fouten die verschenen, bleken ontwikkelingsfouten te zijn. Dit zijn fouten die T1-verwervers van de betreffende taal ook maken. De Creatieve-Constructiehypothese gaat er daarom vanuit dat er een grote overeenkomst is tussen de manier waarop iemand een taal als T2 verwerft en de manier waarop een ander diezelfde taal als T1 verwerft. Bij deze theorie maakt het voor het leren van kenmerken van de T2 niet uit of de T1 dezelfde kenmerken bezit of niet.

Onderzoek van Dulay en Burt (1974) ondersteunt deze theorie. Zij onderzochten de verwerving van grammaticale elementen (functiewoorden) door 60 T2-leerders van het Engels met Spaans als T1 en 55 T2-sprekers met Kantonees (Chinees) als T1. Uit een vergelijkbaar onderzoek uit 1973 waarin ze alleen T2-leerders met Spaans als T1 proefpersonen gebruikten, bleek dat allen goed of slecht scoorden op dezelfde grammaticale elementen.

In het onderzoek met Spaanse en Kantoneze T2-sprekers van het Engels haalden de Spaanse sprekers over het algemeen hogere scores dan de Kantoneze sprekers, maar beide groepen hadden dezelfde grammaticale morfemen waarop ze beter of slechter scoorden. Deze morfemen kwamen overeen met de morfemen in de studie van 1973. Beide studies suggereren dat sommige grammaticale elementen moeilijker te leren zijn dan andere, ongeacht welke taal de T1 is. Ook andere studies (Makino 1980, in Hawkins 2001) en Bailey et al. (1974)) laten dit zien. Zij tonen eveneens aan dat de leeftijd waarop de T2 geleerd wordt, hier geen invloed op heeft.

Daar in de Creatieve Constructiehypothese transfer geen plaats heeft en verschillende onderzoekers toch niet aannamen dat transfer helemaal niet bestaat, is tegenwoordig de notie van transfer uitgebreid en wordt dit verschijnsel anders benaderd. Odlin (1989) heeft bijvoorbeeld gesuggereerd dat de typologische afstand tussen talen meer de snelheid van de T2-verwerving beïnvloedt dan de soort transfer die plaatsvindt. Volgens Odlin blijkt dit uit de patronen van fouten die T2-leerders produceren. Als iemand een taal leert die typologisch erg verschilt van de eigen T1, kan het langer duren om de T2 te verwerven dan wanneer iemand een T2 verwerft die typologisch meer op de eigen T1 lijkt. Hoe groter de afstand tussen de T1 en de T2, hoe langer het duurt om de T2 te leren.

Verhoeven (1991, 1994) concludeerde dat transfer niet alleen plaatsvond van de T1 naar de T2, maar ook van de T2 naar de T1. De nieuw geleerde taal kan dus invloed hebben op de moedertaal. Transfer wordt daarom niet meer als uni-directioneel of uni-dimensioneel gezien, maar wordt nu beschreven als *cross-linguistic influence*.

De derde theorie over tweedetaalverwerving is de Universele Grammaticahypothese. De Universele Grammatica (UG), die aangeboren zou zijn, bestaat uit een aantal algemene principes die van toepassing zijn op alle talen ter wereld. Voorbeelden hiervan zijn dat alle talen zelfstandig naamwoorden en werkwoorden hebben.

Naast de principes kent UG parameters. Dit zijn variabelen die verschillende waarden aan kunnen nemen. De ene taal kan een kenmerk wel hebben, terwijl een andere taal het betreffende kenmerk niet heeft. Een voorbeeld hiervan is de 'pro-drop parameter', die bepaalt of het persoonlijk voornaamwoord derde persoon weggelaten kan worden als die het onderwerp in de zin is. Dit kan in het Spaans en het Italiaans, maar niet in het Nederlands en het Engels. Bepaalde verschijnselen kunnen altijd samen voorkomen, dan zijn ze in de aangeboren parameter aan elkaar gekoppeld.

Ieder kind dat een taal leert, heeft dezelfde principes als anderen. De waarden van de parameters kunnen per taal anders vastgesteld worden, wat ervoor zorgt dat kenmerken van talen van elkaar verschillen.

Butler en Hakuta (2004:130) beschrijven dat taalkundigen die de UG-benadering volgen, onderzochten of de UG wel of niet beschikbaar is voor T2-leerders en wat de rol van de T1 is in interactie met de input van de T2.

Appel en Vermeer (1994) schrijven dat volgens de Universele Grammaticahypothese de UG niet alleen beschikbaar voor T1-verwervers, maar ook voor T2-verwervers. De parameters hebben de T2-verwervers al, er moeten alleen nieuwe waarden vastgesteld worden. Dit kan ervoor zorgen dat kenmerken uit de T2 die de T1 niet heeft, moeilijker te leren zijn dan kenmerken uit de T2 die de T1 wel heeft, omdat dit het veranderen van de waarden van parameters inhoudt. Ook in deze theorie heeft transfer dus een plaats gekregen, omdat de moeilijkheid van het leren van een taal afhangt van de vraag of de T2 dezelfde waarden voor parameters heeft als de T1.

In de meeste theorieën met een linguïstische benadering betrekken de notie transfer dus wel in hun theorie. Het is echter de vraag of transfer op alle gebieden van taal voorkomt. Op deze vraag zal later ingegaan worden, eerst wordt hier een tweede categorie verwervingstheorieën besproken: de cognitivistische benaderingen.

2.1.1.2 Cognitivistische benaderingen

Het leren van een taal kan worden gezien als een bepaalde vorm van informatieverwerking. Taalverwerving is dan gelijk aan het verwerven van alle andere cognitieve vaardigheden, zoals rekenen of het werken met een computerprogramma. Bij informatieverwerking in het algemeen vinden twee processen plaats die ook een belangrijke rol spelen in de T2-verwerving: herstructurering en automatisering.

Appel en Vermeer (1994:112) noemen als voorbeeld van herstructurering een kind dat leert rekenen. Optellen wordt eerst geleerd door losse eenheden bij elkaar te tellen, met behulp van een telraam of de eigen vingers. Deze regel is alleen praktisch voor kleine getallen. Voor een som met grotere getallen, bijvoorbeeld $18 + 34$, moet de regel herzien of geherstructureerd worden; het is handiger om eerst de tientallen bij elkaar op te tellen en daarna de eenheden, of om bij 18 eerst 30 op te tellen, en daarna nog 4 toe te voegen. Het systeem wordt door herstructurering complexer, maar wel beter in staat om ingewikkeldere taken uit te voeren.

Bij T2-verwerving gebeurt ook iets dergelijks volgens Appel en Vermeer (1994). Een verkeerd gebruik van een woord vereist herstructurering van de regels. Elke tussenstap richting de doeltaal is een proces van herstructurering.

Het tweede proces dat van belang is voor het leren van taal is automatisering. Segalowitz en Hulstijn (2005:379) schrijven dat je niet over automatisering kunt spreken zonder het ook over aandacht te hebben. Automatisering wordt alleen herkend door het contrast met niet-automatische of minder-automatische processen die aandacht vragen. Ze citeren Kahneman (1973), die schrijft dat automatisering naar de afwezigheid van aandachtige controle in de uitvoering van een cognitieve activiteit verwijst. De aandachtige controle verwijst hier naar de betrokkenheid van bedoeling, mogelijk bewustzijn en het gebruik van cognitieve bronnen, om zo om te kunnen gaan met een beperkte verwerkingscapaciteit.

Als voorbeeld noemen Segalowitz en Hulstein (2005:371) een spreker met Engels als moedertaal, die de letter A van het Engelse alfabet ziet. De spreker zal deze letter meteen herkennen, zonder daar moeite voor te doen. De herkenning valt ook niet tegen te houden. Als deze spreker een letter uit het Hebreeuwse alfabet ziet, kost het moeite deze letter te herkennen. Het duurt langer en gaat niet vanzelf. De relatief snelle, moeiteloze en niet tegen te houden activiteiten die aan het herkennen van de letter uit het Engelse alfabet ten grondslag liggen worden automatisch genoemd, in tegenstelling tot de langzamere activiteiten die meer moeite kosten en onderbroken of beïnvloed kunnen worden door andere interne processen die tegelijkertijd verlopen, zoals afleidingen en wedijverende gedachten.

Het proces van automatisering wordt door Appel en Vermeer ook uitgelegd aan de hand van een rekenvoorbeeld (1994:113). Een kind moet in het begin vingers bij elkaar optellen om een goed antwoord te krijgen op een som als $3 + 5$. Later, na veel oefening, zal het proces echter geautomatiseerd worden en weet het kind meteen het antwoord.

In de T2-verwerving vindt automatisering ook plaats. Iemand die een T2 leert, zal eerst moeizaam een zin in de T2 uitspreken en hierbij na moeten denken. Het proces is dan nog niet geautomatiseerd, de verwerking is nog gecontroleerd. Wanneer de taalvaardigheid toeneemt, zal de kennis steeds meer geautomatiseerd worden.

Zolang de spraak niet geautomatiseerd is, zal een T2-spreker niet in staat zijn even gemakkelijk als een T1-spreker te spreken. Niet alleen transfer, maar ook niet-geautomatiseerde spraak kan de spreker weerhouden hetzelfde niveau te bereiken als een moedertaal spreker.

2.1.2 Transfer op verschillende gebieden

In paragraaf 2.1.1.1 is beschreven dat transfer in veel linguïstische theorieën een plaats gekregen heeft. Sommige onderzoekers hebben geconcludeerd dat transfer niet of bijna niet voorkwam, terwijl anderen aantoonden dat transfer wel degelijk bestaat. De gebieden die onderzocht werden, zijn echter lang niet altijd dezelfde. MacWhinney, die van mening is dat het leren van een T2 zeer sterk beïnvloed wordt door transfer vanuit de T1, schrijft dat er duidelijk bewijs is voor transfer op het gebied van gehoor, articulatie, lexicon, zinsinterpretatie en pragmatiek. Op het gebied van morfosyntaxis en zinsproductie komt transfer niet zo massaal voor, omdat het op deze gebieden moeilijk is de relaties tussen de T1 en de T2 te construeren (2005:18). Voor de verschillende gebieden die MacWhinney (2005) noemt, zal hier bekeken worden in welke mate transfer voorkomt.

Het eerste gebied is het gehoor. Voor volwassenen is het soms moeilijk het verschil tussen klanken in de T2 te horen die in de eigen moedertaal niet een verschil in betekenis opleveren. Een voorbeeld hiervan is dat Japanners in het Engels geen verschil tussen de /l/ en de /r/ horen, omdat deze twee klanken in hun moedertaal geen verschil in betekenis geven (Lively, Pisoni & Logan, 1990). Als T2-leerders een verschil tussen twee klanken wel kunnen waarnemen, maar dit verschil in de eigen T1 eveneens geen betekenisverschil oplevert in een woord, kan het zijn dat ze niet goed in staat zijn in de T2 de verschillende klanken in de juiste contexten te produceren. Het leren van de T2 begint hierdoor met veel transfer van articulatiepatronen van de T1 naar de T2 (Flege & Davidian, 1984, in MacWhinney, 2005). Daarom noemt MacWhinney articulatie als tweede gebied waarop transfer plaatsvindt. Deze vorm van transfer kan wel gecorrigeerd worden door veel oefening (Flege, Tagaki & Mann, 1995).

Transfer van het lexicon, het derde gebied, vindt plaats als leerders een concept dat bij een woord uit de eigen T1 hoort, in zijn geheel aan een woord uit de T2 koppelen. Ze gebruiken zo woorden uit de T1 bij het leren van woorden uit de T2. De concepten die bij de woorden horen komen echter lang niet altijd volledig overeen. Deze manier van woorden leren kan daarom problemen opleveren. Berlin en Kay (1969) laten bijvoorbeeld zien dat het verwerven van een kleursysteem met acht kleuren (zoals in het Hongaars) problemen oplevert als de eigen T1 een systeem met twee kleuren kent, zoals in het Dani.

Het vierde gebied waarop transfer plaatsvindt, is op het gebied van strategieën om zinnen te begrijpen. Veel strategieën worden in eerste instantie uit de T1 overgenomen in de

T2. Volgens MacWhinney (2005:23) is het leren van cues voor zinsverwerking een gradueel proces. Sprekers van de ene taal kunnen andere cues gebruiken voor het begrijpen van een zin dan sprekers van een andere taal. Een beginner gebruikt voor het verwerken van een zin uit de T2 dezelfde cues als hij of zij voor een zin in de T1 gebruikt. Naarmate de leerder vordert in de T2, worden er meer cues gebruikt die moedertaalsprekers gebruiken. Dit blijkt onder andere uit onderzoek van McDonald (1987b, in MacWhinney, 2005). Zij schrijft dat Engelsen woordvolgorde gebruiken als cue voor het verwerken van een zin. In haar onderzoek laat zij zien dat de mate waarin Engelse T1-sprekers bij het leren van Nederlands woordvolgorde als cue voor zinsverwerking gebruiken in de loop van de tijd afneemt, terwijl de mate van het gebruik van naamvalsinflectie (wat moedertaalsprekers van het Nederlands als cue voor zinsverwerking gebruiken) als cue toeneemt. Voor Nederlandse T1-sprekers die Engels leren ligt dit patroon precies andersom, wat aantoont dat de cues die leerders gebruiken om zinnen te begrijpen in het begin overgenomen worden uit de T1.

Het laatste gebied waarop bewijs voor transfer is gevonden, is het gebied van de pragmatiek. Transfer vindt hier plaats als leerders de context waarin bepaalde structuren, zoals groeten, voorkomen, overnemen uit de T1. Dit zal weinig problemen opleveren als de cultuur van de T1 en de T2 redelijk overeenkomen, maar wat in de ene cultuur niet onbeleefd is, kan dat in een andere cultuur wel zijn. Ook deze kennis zal geleerd moeten worden en in het begin zullen leerders de kennis vanuit de T1 toepassen op de cultuur van de T2.

De twee gebieden waarop transfer niet zo massaal voorkomt volgens MacWhinney (2005), waren morfosyntaxis en zinsproductie. Hij schrijft dat het vrijwel onmogelijk is om op het eerstgenoemde gebied transfer van de T1 naar de T2 te laten plaatsvinden. (MacWhinney 2005:26) Als bijvoorbeeld in de ene taal het systeem voor de naamvallen van zelfstandig naamwoorden heel anders in elkaar zit dan in de andere taal, kan de T1 niet als basis voor de T2 gebruikt worden. Een uitzondering hierop is volgens MacWhinney het bepalen of een woord vrouwelijk of mannelijk is. Als een woord in de ene taal mannelijk is, terwijl het in de andere taal vrouwelijk is, kan er wel transfer plaatsvinden.

Er is dus geen transfer van exacte vormen van morfosyntaxis. Er is wel positieve en negatieve transfer van onderliggende functies die uitgedrukt worden met morfologische middelen. Als een bepaalde functie in de T2 met dezelfde morfologische middelen

uitgedrukt wordt als in de T1, kan er positieve transfer plaatsvinden van de manier waarop een functie uitgedrukt wordt.

Als een functie in de T2 op een andere manier uitgedrukt wordt dan in de T1, kan negatieve transfer ervoor zorgen dat het leren uitdrukken van die functie in de T2 moeilijkheden oplevert. Als voorbeeld hiervan noemt MacWhinney (2005:27) T2-sprekers van het Engels die Japans, Chinees of Koreaans als T1 hebben. Deze talen hebben geen aparte categorie voor het uitdrukken van bepaaldheid. Een paar van de functies die in het Engels door een lidwoord uitgedrukt worden, worden in het Japans, Chinees en Koreaans uitgedrukt met behulp van classificeerders en meervoudsvormen. Dit verschil tussen deze talen zorgt ervoor dat T1-sprekers van het Japans, Chinees en Koreaans moeite hebben met het gebruiken van Engelse lidwoorden.

Ook op het tweede gebied, het gebied van zinsproductie, komt transfer niet veel voor volgens MacWhinney (2005:29). Dit komt doordat dit gebied, net als morfosyntaxis, zeer taalspecifiek is. Er is geen basis voor transfer aanwezig.

MacWhinney (2005) geeft dus aan dat transfer van onderliggende functies die uitgedrukt worden met morfologische middelen problemen op kan leveren voor iemand die een T2 leert met kenmerken die de eigen T1 niet heeft. Het minder goed of snel leren van kenmerken van een taal kan automatisering in de weg staan, omdat een spreker na moet blijven denken bij het realiseren van het betreffende kenmerk. Negatieve transfer, en daardoor een gebrek aan automatisme in spraak, staat vloeiend spreken in de weg. In het volgende deel zal ingegaan worden op vloeiendheid bij de verwerving van een tweede taal.

2.2 Vloeiendheid bij T2-leerders

Derwing, Munro en Thomson (2007) beschrijven vloeiendheid als automatisme van productie. Dit blijkt een belangrijk onderdeel van succesvolle communicatie te zijn. Overmatig pauzeren, pauzeren op plaatsen waar dit niet hoort, valse starten en een trage spreeknelheid kunnen de luisteraar negatief beïnvloeden (Derwing & Munro 2001).

Dat niet-vloeiende spraak ergerlijk kan zijn voor luisteraars, blijkt ook uit onderzoek van Shields en Price (2002). Zij schrijven dat T2-sprekers van het Engels in Amerika die vloeiend de taal spreken 16,5% meer verdienen in hun baan dan T2-sprekers die het Engels

niet vloeiend spreken. Het is voor T2-leerders dus van belang vaardigheden te ontwikkelen om vloeiend te spreken in de T2.

2.2.1 Wat is vloeiendheid?

Fillmore (1979) schrijft dat vloeiendheid op vier manieren opgevat kan worden.

1. Het vermogen om te spreken met weinig pauzes en het in staat zijn om de tijd met spraak te vullen.
2. Niet alleen het zonder aarzelingen spreken, maar ook het op een beredeneerde, coherente manier uiten van de bedoelde boodschap.
3. Het weten wat te zeggen in een brede *range* van contexten.
4. Het creatief en inventief zijn in taalgebruik.

Een spreker die maximaal vloeiend is in een taal, heeft alle bovengenoemde kenmerken.

Deze definitie is een voorbeeld van een 'brede opvatting' van vloeiendheid. Volgens Lennon (1990) wordt vloeiendheid in het algemeen op twee manieren opgevat: op een brede manier, zoals hierboven, waarbij vloeiendheid gelijk gesteld wordt aan mondelinge vaardigheden, of op een smallere manier, waarbij vloeiendheid als één van de componenten van spreekvaardigheid wordt gezien. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij een T2-toets, waarbij vloeiendheid één van de onderdelen is waarop gescoord moet worden. In deze beschrijving van vloeiendheid bij T2-leerders zal uitgegaan worden van de smalle opvatting, omdat de rest niet van belang is voor het onderzoek in deze scriptie.

Vloeiendheid verschilt volgens Lennon van andere vaardigheden in taaltoetsen in dat het slechts een *performance phenomenon* is, een indruk aan de kant van de luisteraar dat de psycholinguïstische processen van spraakplanning en spraakproductie goed en efficiënt verlopen. Vloeiendheid reflecteert het vermogen van de spreker om de aandacht van de luisteraar te vestigen op zijn of haar boodschap door een afgerond product te produceren, in plaats van de luisteraar uit te nodigen te focussen op de werking van de productiemechanismen (1990:391-392). In een later werk geeft Lennon als definitie van vloeiendheid:

The rapid, smooth, accurate, lucid, and efficient translation of thought or communicative intention into language under the temporal constraints of on-line processing. (2000:26)

De spraak van een persoon is volgens Lennon (1990) dus vloeiend als die snel, vlot, accuraat en helder is, en een efficiënte vertaling van een gedachte of communicatieve bedoeling.

Schmidt (1992:358, in Kormos 2006) voegt aan deze definitie toe dat vloeiendheid in spraakproductie een automatische procedurele vaardigheid is en dat vloeiende spraak automatische spraak is die niet veel moeite en aandacht kost. Deze automatische spraak wordt bestuurd door cognitieve processen, die vaak worden onderverdeeld in inhoud, vorm en geluid. Levelt (1989) gebruikt voor deze processen de termen conceptualiseren, formuleren en articuleren. Tijdens het proces van conceptualiseren wordt de inhoud gevormd: de boodschap die overgebracht dient te worden. Tijdens het formuleren wordt de betekenis van de boodschap omgezet in een zinsvorm en een structuur met syntactische en fonologische eigenschappen gevormd. Deze structuur komt bij de articulator terecht, die zorgdraagt voor de uitspraak van de zin.

Volgens Kempen en Hoenkamp (1987) verlopen deze processen niet na elkaar, want als dat zo zou zijn, zou een aarzeling bij de uitspraak niet met het concept van de zin of met de syntactische vorm te maken kunnen hebben. Die fasen zou tijdens het uitspreken van de zin al afgerond moeten zijn. Sprekers beginnen echter vaak al met spreken terwijl ze nog niet de volledige zin conceptueel uitgewerkt hebben. Daardoor kan het gebeuren dat de spreker de zin afbreekt en een deel van de boodschap herformuleert. Dit wijst erop dat de drie processen incrementeel verlopen. Terwijl het ene deel van een zin uitgesproken wordt, zijn de conceptualisator en de formulator bezig met het formuleren van een volgend deel.

Dat vloeiendheid te maken heeft met vlotte, automatische spraak, bleek ook uit het onderzoek van Derwing et al. (2004). Zij liet ongetrainde T1-sprekers van het Engels de vloeiendheid beoordelen van T2-sprekers van het Engels en vond dat de vloeiendheidsoordelen significant correleerden met metingen van pauzes en het aantal correct gerealiseerde syllaben per seconde. Deze vindingen gelden ook voor andere talen dan het Engels. Van Gelderen (1994) liet zien dat de vloeiendheidsoordelen van T1-sprekers van het Nederlands (ditmaal wel getraind) over Nederlandse T2-spraak significant voorspeld

werden door de frequentie en de duur van zelfcorrecties en niet-functionele pauzes (bijvoorbeeld valse starten, gevulde en ongevulde pauzes en zelfherhalingen). Ook Rossiter (2009) bevestigt deze vindingen.

Rossiter schrijft verder over de factoren die van invloed zijn op de waarneming van de vloeiendheid in spraak:

General follow-up discussions with raters in several L2 studies have suggested that fluency judgements may also be affected by non-temporal variables, such as accent (Freed, 1995; Lennon, 1990), grammar (Freed), vocabulary (Freed; Lennon, 2000), intonation (Freed; Wennerstrom, 2000), and confidence (Freed; Lennon, 1990). Riggensbach (1991) asserts that 'in order for there to be fluency . . . it appears that many different conditions have to be met – some proficiency in grammar, pronunciation, and vocabulary, to mention a few' (p. 439). (Rossiter, 2009:399)

Om vloeiende spraak te kunnen produceren, is dus voldoende vaardigheid in grammatica en uitspraak en een voldoende groot vocabulaire nodig.

Kormos (2006) schrijft over vloeiendheid dat een van de verschillen tussen T1 en T2-sprekers die het snelst opvallen, naast accent, de snelheid is waarmee de taal gesproken wordt. T1-spraak wordt zonder grote moeite geproduceerd, terwijl T2-spraak de aandacht van de spreker vraagt. Ook zij wijt dit verschil in snelheid, en dus in vloeiendheid, aan factoren als een gebrekkige kennis van T2-woorden, syntaxis, morfologie en fonologie, aandacht voor het onderdrukken van T1-productieprocedures en grotere eisen aan *self-monitoring*, het proces waarbij een spreker zijn eigen spraak in de gaten houdt (2006:154).

In T1-productie hebben alleen de planning en het monitoren van de spraak aandacht nodig volgens Kormos (2006), de rest gaat automatisch. Daardoor kunnen de processen gelijktijdig verlopen. In T2-productie daarentegen, zal bij beginners de syntactische en fonologische codering ook niet automatisch verlopen. Zelfs bij gevorderde T2-sprekers kan het zijn dat deze processen nog maar half geautomatiseerd zijn. Dit zorgt ervoor dat processen niet goed tegelijkertijd kunnen verlopen, waardoor de spraak vertraagd wordt.

Chambers (1997:539) schrijft dat de reden waarom T2-sprekers op andere plaatsen pauzeren dan T1-sprekers niet altijd hoeft te zijn dat de T2-sprekers leeders zijn. Het kan

ook zo zijn dat de moedertaal van de T2-sprekers een ander pauzepatroon heeft dan de T2 die ze leren. Uit Grosjean & Deschamps (1975, in Chambers, 1997) bleek bijvoorbeeld dat Engelsen meer pauzeren dan Fransen, maar dat Fransen korter pauzeren dan Engelsen. Ook komen in het Engels pauzes in werkwoordsfrases meer voor dan in het Frans. Raupach (1980) suggereert om deze reden dat leerders hun pauzepatroon van de T1 in de T2 overnemen.

Chambers (1997) schrijft dat het vloeiend leren spreken van een taal niet betekent dat iemand sneller kan spreken, maar dat iemand minder vaak pauzeert en dit op de juiste punten in een zin doet.

2.2.2 Niet-vloeiendheidskenmerken

Tot nu toe zijn er al verschillende factoren genoemd die invloed hebben op de vloeiendheid van spraak. Riggerbach (1991:425) geeft in haar studie een aantal kenmerken die markeren dat spraak niet vloeiend is. Ze onderscheidt aarzingskenmerken (gevulde en ongevulde pauzes) van herstellingen (herhalingen en opnieuw starten). De aarzingskenmerken zijn onder te verdelen in micropauzes, aarzelingen en ongevulde pauzes.

Micropauzes duren 0.2 seconden of korter, terwijl aarzelingen 0.3 tot 0.4 seconden duren. Stiltes die 0.5 seconden of langer duren, zijn ongevulde pauzes. Gevulde pauzes bestaan uit een geluid dat niet normaal bijdraagt aan de lexicale informatie. Dit kunnen *non-lexical fillers* zijn, als 'uh' en 'um', maar ook *lexical fillers* als 'you know' en 'I mean'. Tenslotte kunnen er *sound stretches* zijn, waarbij klinkers van een woord langer dan 0.3 seconden aangehouden worden.

Naast verschillende aarzingskenmerken zijn er verschillende soorten herstellingen van een uiting te onderscheiden, volgens Riggerbach (1991). In een *retraced restart* wordt een uiting opnieuw geformuleerd en wordt een deel van de originele uiting herhaald. Dit kan een *repetition* zijn, waarbij een geluid, een syllabe, een woord of een zin twee keer gezegd wordt, meteen achter elkaar. Ook een *insertion* is een vorm van *retraced restart*. Hierbij worden nieuwe lexicale items ingevoegd.

Naast *retraced restarts* bestaan *unretraced restarts*. Dit zijn herformuleringen waarbij de originele formulering verworpen wordt. Deze vormen van herstel worden ook wel *false starts* genoemd.

2.3 Adjectiefverbuiging, determinatie en negatie in Engels, Russisch en Nederlands

Voor het onderzoek dat in deze scriptie besproken zal worden, is, na een bespreking van transfer tussen een eerste en tweede taal van een spreker en na een bespreking van kenmerken van vloeiendheid, een beschrijving van een aantal kenmerken van het Engels, Russisch en Nederlands nodig. In deze paragraaf zullen de verschillen tussen het Nederlands en de beide andere talen met betrekking tot adjectiefverbuiging, determinatie en negatie besproken worden. Een uitgebreidere beschrijving van deze kenmerken in de drie talen kunt u vinden in de bijlage; hier zal ik mij beperken tot een weergave van deze kenmerken in het Russisch en het Engels, in vergelijking tot deze kenmerken in het Nederlands. Tabel 1 geeft weer of de talen die hier besproken zullen worden de relevante woordsoorten bezitten of niet.

Tabel 1: Bezit van verschillende talige kenmerken in verschillende talen

	Adjectiefverbuiging	Lidwoorden	Zinsnegatie op dezelfde manier als het Nederlands
Nederlands	Ja	Ja	Ja
Russisch	Ja	Nee	Nee
Engels	Nee	Ja	Nee

2.3.1. Adjectiefverbuiging

Veel talen kennen adjectieven, of bijvoeglijk naamwoorden, als een woordgroep die een bijzonderheid aangeeft van een zelfstandigheid, bijvoorbeeld een zelfstandig naamwoord. In het Nederlands geeft het adjectief 'groen' in de zin 'het groene huis' bijvoorbeeld een bijzonderheid aan van het woord 'huis', namelijk welke kleur het huis heeft.

In sommige talen congrueren adjectieven met bepaalde kenmerken van zelfstandig naamwoorden. Dit is het geval in het Nederlands en het Russisch, zoals te zien is in de bijlage. Een voorbeeld hiervan is in het Nederlands 'een goed huis' versus 'een goede jongen'. De buigings-e die voor de verbuiging van de adjectieven zorgt, kan echter alleen aanwezig zijn bij adjectieven die in attributieve vorm worden gebruikt. Dit is het geval als de

adjectieven als zinsdeel voorkomen, zoals in 'een goed huis' hierboven. Als adjectieven als deel van het naamwoordelijk gezegde voorkomen, zoals in 'het huis is goed', kan de buigings-e niet voorkomen en worden de adjectieven niet verbogen.

In het Engels congrueren adjectieven niet met zelfstandig naamwoorden, maar staat de vorm vast ('*a good house*' versus '*a good boy*'), ook bij attributief gebruikte adjectieven. Met betrekking tot het verbuigen van adjectieven wijkt het Engels dus af van het Nederlands en het Russisch.

2.3.2. Determinatie

Neikirk (1988) schrijft:

Determinedness implies that the noun content is clearly identifiable. The determined is the individual, the indetermined is the genus. (Neikirk 1988:5)

In sommige talen wordt determinatie, of bepaaldheid, uitgedrukt met behulp van lidwoorden. Het Nederlands en Engels maken hier bijvoorbeeld gebruik van. Beide talen kennen bepaalde en onbepaalde lidwoorden. Er zijn echter ook talen die geen lidwoorden kennen en die bepaaldheid op een andere manier uitdrukken. Het Russisch is hier een voorbeeld van, zoals te zien is in paragraaf ... van de bijlage. Deze taal drukt bepaaldheid onder andere uit met behulp van aanwijzend voornaamwoorden en woordvolgorde.

2.3.3. Zinsnegatie

Zinsnegatie of -ontkenning is een proces waarbij de inhoud van een zin of van een constituent ontkend wordt, zoals in de zin 'we werken morgen niet'. Hoe negatie in een zin wordt weergegeven, kan van taal tot taal verschillen. Het Nederlands, het Russisch en het Engels gebruiken alle drie negatie-elementen om een zin(sdeel) negatief te maken. De plaats van deze elementen in de zin en het bereik dat de elementen hebben, verschillen echter in deze talen.

In het Nederlands is het deel van de zin dat in het bereik van de negatie zit het deel dat negatief gemaakt wordt. Dubbele negatie kan niet, tenzij de negatie-elementen een verschillend bereik hebben.

Als het woord 'niet' een hele zin ontkent waarin één werkwoord staat, is de plaats van het negatie-element het zover mogelijk achteraan in de zin. Staat er echter een werkwoord in de zin, dan komt 'niet' voor het hoofdwkwoord. Staan er elementen in de zin die inherent met het hoofdwkwoord verbonden zijn, dan staat 'niet' ook daar nog weer voor.

Het Russisch maakt gebruik van het partikel 'ne' bij ontkenning van een hele zin. Het partikel staat altijd voor het gezegde, dat gevormd wordt door een persoonsvorm, een infinitief, een bijvoeglijk naamwoord, een deelwoord, een modaal woord, een zelfstandig naamwoord en een persoonlijk voornaamwoord. Hier verschilt het Russisch van het Nederlands, waar 'niet' pas na het eerste (hulp)werkwoord komt.

Als in de woordcombinatie 'persoonsvorm + infinitief' het woord 'ne' voor de infinitief staat, wordt alleen de handeling die door de infinitief uitgedrukt wordt, ontkend. Dan staat 'ne' dus niet voor het hele gezegde, zoals bij ontkenning van de hele zin.

Verder maakt het Russisch onderscheid tussen persoonlijke en onpersoonlijke zinnen, wat het Nederlands niet doet.

Negatie is in het Russisch over het algemeen lokaal. Om een element negatief te maken, wordt het negatieve partikel voor het element zelf geplaatst. Het Russisch kent daarom in sommige gevallen verplichte dubbele ontkenning. Ook hier verschilt het Russisch van het Nederlands, dat geen verplichte ontkenning kent en waar 'niet' alles in het bereik van de negatie ontkent.

Een Engelse zin wordt in het algemeen negatief gemaakt door *not* of *-n't* toe te voegen aan het hoofdwkwoord of aan het eerste hulpwerkwoord. Als er geen hulpwerkwoord in de zin staat, wordt het hulpwerkwoord *do* ingevoegd bij het negatief maken van een zin. Dit woord neemt de finiete functie van het hoofdwkwoord over, dat vervolgens de infiniete vorm krijgt. Over het algemeen is het bereik van de negatie het gedeelte van de zin vanaf het negatieve woord tot het eind van de zin.

Het Engels verschilt van het Nederlands in de vorming van negatieve zinnen, omdat het Nederlands geen hulpwerkwoorden invoegt bij het negatief maken van een zin.

Dubbele negatie is in het Engels, net als in het Nederlands, niet juist.

3. Onderzoeksvragen

3.1 Hoofdvraag en deelvragen

In hoofdstuk 2.1 wordt de invloed van transfer vanuit de T1 op het leren van de T2 beschreven. Daar werd onder meer beschreven dat als talen overeenkomen in de manier waarop onderliggende functies uitgedrukt worden met morfosyntactische middelen, dit positieve transfer oplevert volgens MacWhinney (2005). Als functies in de T2 op een andere manier uitgedrukt worden dan in de T1, kan negatieve transfer ervoor zorgen dat het leren uitdrukken van die functies in de T2 moeilijkheden oplevert. Ook Odlin (1989) zegt dat hoe groter de typologische afstand tussen de T1 en de T2 is, hoe moeilijker het is om de T2 te leren.

Voor een succesvolle communicatie is vloeiend spreken van belang, zo was te lezen in paragraaf 2.2. Rossiter (2009) zegt dat vaardigheid in grammatica en uitspraak en een uitgebreid vocabulaire nodig zijn om vloeiend te kunnen spreken. Ook Kormos (2006) noemt dergelijke vaardigheden als factoren die invloed hebben op een vloeiende spraak.

Als de mate waarin de grammatica beheerst wordt invloed heeft op de vloeiendheid van spreken, en het in de T1 wel of niet op gelijke wijze als in de T2 uitdrukken van grammaticale functies invloed heeft op de moeite die een T2-leerder heeft bij het leren van de taal, dan zou dit wel of niet gelijk uitdrukken van functies in T1 en T2 invloed moeten hebben op de vloeiendheid waarmee iemand de T2 leert spreken.

Dit leidt mij tot mijn hoofdvraag:

Als kenmerken in de T1 van T2-sprekers van het Nederlands morfosyntactisch op een andere manier uitgedrukt worden dan in het Nederlands, heeft dit dan invloed op de vloeiendheid waarmee de sprekers deze kenmerken in het Nederlands uiten?

Het Russisch en het Engels hebben beide zowel kenmerken die in het Nederlands op dezelfde manier uitgedrukt worden als kenmerken die op een andere manier uitgedrukt

worden. Het onderzoek waarmee ik zal proberen een antwoord de hoofdvraag te geven, zal zich dan ook richten op deze talen. De onderzoeksvraag wordt daarom toegespitst in de volgende deelvragen:

1. Is er verschil te merken in de vloeiendheid van Russische en Engelse T2-sprekers van het Nederlands bij kenmerken die het Russisch op dezelfde manier morfosyntactisch uitdrukt als het Nederlands en die het Engels morfosyntactisch anders uitdrukt?
2. Is er verschil te merken in de vloeiendheid van Russische en Engelse T2-sprekers van het Nederlands bij kenmerken die het Engels op dezelfde manier morfosyntactisch uitdrukt als het Nederlands en die het Russisch morfosyntactisch anders uitdrukt?
3. Is er verschil te merken in de vloeiendheid tussen de Russische en Engelse T2-sprekers van het Nederlands bij kenmerken die beide talen morfosyntactisch anders uitdrukken dan het Nederlands?

3.2 Hypothesen

In het bovenstaande gedeelte over de onderzoeksvragen is beschreven dat volgens MacWhinney (2005) en Odlin (1989) sprekers een T2 makkelijker kunnen leren als hun T1 op morfosyntactisch gebied overeenkomt met de betreffende T2. Hoe goed sprekers een taal leren spreken, heeft volgens Kormos (2006) invloed op de vloeiendheid waarmee een spreker leert spreken. Dit brengt mij tot de volgende hypothesen:

1. Het Engels kent geen adjectiefverbuiging bij attributief gebruikte adjectieven, terwijl het Nederlands dit wel kent (zie paragraaf 2.3.1). Het Russisch kent ook verbuiging van attributieve adjectieven, daarom verwacht ik dat Engelse sprekers van het Nederlands langer en vaker zullen pauzeren voor een attributief gebruikt adjectief dan de Russische sprekers en de Nederlandse controlegroep. Hier treedt

dan verschil in vloeiendheid tussen de groep Engelse sprekers en de groep Russische sprekers op.

2. Het Russisch kent geen lidwoorden om bepaaldheid mee uit te drukken, terwijl het Nederlands deze woordsoort wel gebruikt (zie paragraaf 2.3.2). Het Engels kent wel lidwoorden, daarom verwacht ik dat Russische sprekers voor lidwoorden in het Nederlands vaker en langer zullen pauzeren dan Engelsen en de Nederlandse controlegroep. Er is dan dus verschil te merken in de vloeiendheid van Russische en Engelse T2-sprekers van het Nederlands bij een woordsoort die het Russisch niet kent.

3. Negatie wordt in het Engels en het Russisch beide op een andere plaats in de zin geplaatst dan in het Nederlands. Ik verwacht daarom dat de groepen Engelse en Russische sprekers beide moeite zullen hebben met het realiseren van negaties en daarom langer en vaker zullen pauzeren voor deze woordsoort dan dat de Nederlandse controlegroep dat doet.

Mijn hypothese voor de hoofdvraag is dan ook, naar aanleiding van mijn hypothesen bij de deelvragen, dat T2-sprekers van het Nederlands meer en langer zullen pauzeren voor woordsoorten die in hun eigen T1 morfosyntactisch anders uitgedrukt worden dan in het Nederlands, dan voor woordsoorten die niet anders uitgedrukt worden dan in het Nederlands. Dit zou betekenen dat de morfosyntaxis van de T1 invloed heeft op de vloeiendheid waarmee sprekers een T2 leren spreken.

4. Methode

In het hoofdstuk 2 is uiteengezet dat gevulde en ongepulde pauzes invloed hebben op de mate waarin de spraak van een persoon als vloeiend wordt ervaren. Om de onderzoeksvragen te beantwoorden kijk ik daarom of er langer of meer gepauzeerd wordt voor kenmerken die de T2-sprekers van het Nederlands in hun eigen moedertaal anders uitdrukken dan in het Nederlands. In paragraaf 2.3 van hoofdstuk 2 is beschreven of adjectiefverbuiging, lidwoorden en negatie zoals het Nederlands dat kent, op dezelfde manier in het Engels en Russisch voorkomen, of niet. In tabel 1, hier herhaald als tabel 2, is te zien dat deze drie kenmerken een kruisvergelijking opleveren.

Tabel 2 : Bezit van verschillende talige kenmerken in verschillende talen

	Adjectiefverbuiging	Lidwoorden	Zinsnegatie op dezelfde manier als het Nederlands
Nederlands	Ja	Ja	Ja
Russisch	Ja	Nee	Nee
Engels	Nee	Ja	Nee

Zoals in de tabel te zien is, kent het Nederlands adjectiefverbuiging ('een goed huis' versus 'een goede jongen') en lidwoorden. Negatie van hoofdzinnen vindt plaats door een negatie-element te plaatsen na het eerste hulpwerkwoord (zie bijlage).

Het Russisch kent eveneens adjectiefverbuiging, maar geen lidwoorden. Negatie-elementen staan op een andere plaats in de zin dan in het Nederlands. Het Engels kent geen adjectiefverbuiging. Ook gaat negatie met behulp van het invoegen van hulpwerkwoorden. Deze taal heeft wel lidwoorden (zie bijlage). Bij adjectiefverbuiging zal alleen gekeken worden naar attributief gebruikte adjectieven, omdat bij predicatief gebruikte adjectieven ook in het Nederlands geen verbuiging optreedt (zie bijlage).

Door na te gaan of Engelsen meer pauzeren voor attributief gebruikte adjectieven dan voor andere woordsoorten en of Russen meer pauzeren voor lidwoorden, kan uitgezocht worden of het anders realiseren van een morfosyntactisch kenmerk in de

moedertaal invloed heeft op de vloeiendheid waarmee iemand een T2 leert spreken. De negaties vormen hierbij een controle: beide talen plaatsen negaties op een andere plaats in de zin dan het Nederlands doet. Hiermee kan gekeken worden of een van de groepen niet meer of langer pauzeert dan de andere. Een controlegroep wordt gevormd door Nederlanders, om te kijken of de T2-sprekers inderdaad meer en langer pauzeren dan T1 sprekers en of Nederlanders niet eveneens meer pauzeren voor de woordsoorten die bekeken worden dan voor andere woordsoorten.

4.1 Data

De data die voor dit onderzoek werd gebruikt, is verzameld voor het project *Unraveling second language proficiency*, project sponsored by the Netherlands Organisation for Scientific Research (grant number: 254-70-030); investigators: Nivja de Jong, Margarita Steinel, Arjen Florijn, Rob Schoonen, and Jan Hulstijn, Amsterdam Center for Language and Communication, Faculty of Humanities, University of Amsterdam.

4.2 Deelnemers

De data voor dit onderzoek bestaat uit opgenomen spraak van volwassen T2-leerders en T1-leerders van het Nederlands. Oorspronkelijk was er materiaal verzameld van 208 T2-leerders en 58 T1-leerders, maar omdat niet alle deelnemers alle taken volledig uitgevoerd hadden, is er in de database spraak opgenomen van 181 T2-leerders en 54 T1-leerders van het Nederlands.

De deelnemers uit de groep T2-sprekers hadden 46 verschillende moedertalen en volgden bijna allemaal een cursus Nederlands, op gemiddeld of gevorderd niveau, ter voorbereiding voor het volgen van een academische opleiding.

In de database bevindt zich onder andere spraak van 18 T1-sprekers van het Engels en 11 T1-sprekers van het Russisch. Hiervan heb ik de spraak van 11 Engelse en 11 Russische sprekers gebruikt. Ook heb ik de spraak van 11 T1-sprekers van het Nederlands gebruikt. Bij de Engelse sprekers is geprobeerd ongeveer evenveel sprekers van een bepaald niveau (hoog, laag of gemiddeld) te kiezen als er in de Russische groep aanwezig waren. Ook zijn alleen sprekers gekozen waarvan alle spraakfiles aanwezig waren. Van de Nederlanders zijn

gewoon de eerste elf sprekers waarvan alle spraakfiles aanwezig waren gekozen, omdat zij, als moedertaalsprekers, allen een hoog niveau hadden.

De leeftijd van de Russische sprekers varieert van 24 tot 56, met een gemiddelde van 29,9 jaar. De Engelse sprekers zijn tussen de 24 en 43 jaar en zijn gemiddeld eveneens 29,9 jaar oud. De T1-sprekers van het Nederlands zijn tussen de 21 en de 45 jaar oud en hebben een gemiddelde leeftijd van 28,6 jaar.

Bij de Russische sprekers is 18% man en 82% vrouw. Bij de Engelse sprekers bestaat de verdeling uit 36% mannen en 64% vrouwen. De Nederlandse T1-sprekersgroep bestaat voor 45% uit mannen en 55% uit vrouwen.

4.3 Taken

In het experiment moesten de deelnemers acht spreektaken vervullen. In deze taken werd de deelnemers gevraagd zich in te leven in een bepaalde situatie, een rol van een deelnemer aan die situatie te vervullen en zich te richten op het publiek uit die situatie. Bij elke taak zag de deelnemer van tevoren een foto met een schriftelijke omschrijving van de situatie en de taak die uitgevoerd moest worden. In één van de taken kreeg de deelnemer bijvoorbeeld foto's te zien van een auto die een fietser aanrijdt. Vervolgens moest hij of zij aan de rechter meedelen het ongeluk gezien te hebben en vertellen wat er precies gebeurd is.

Na 7-17 seconden om de taak te lezen, kregen de deelnemers 30 seconden om de taak voor te bereiden. Door een tijdbalk onderaan het scherm wisten de deelnemers hoeveel tijd er nog over was. Na de voorbereiding kregen ze 120 seconden om de taak uit te voeren. Als ze minder tijd nodig hadden, hoefden ze niet de 120 seconden vol te praten.

De acht taken waren zo ontworpen dat ze op drie dimensies van elkaar verschilden: formaliteit (formeel versus informeel), complexiteit (complex versus eenvoudig) en gesprekstype (beschrijvend versus betogend). Een taak was bijvoorbeeld formeel, complex en betogend.

Van deze acht taken heb ik er vijf gebruikt voor mijn analyse. Dit leverde, voor 33 proefpersonen, 165 uitgevoerde taken op. Ik heb hierbij niet gekeken naar de soort taak en de dimensies waarop ze verschilden, maar naar in welke taken de grootste aantallen voorkwamen van de woordsoorten die ik in mijn onderzoek zou gaan gebruiken. Met name

negaties kwamen niet heel vaak voor in de data, en door de taken zo te kiezen dat dit voor mij de meeste benodigde woordsoorten opleverde, heb ik geprobeerd voldoende data te krijgen. De volgende taken heb ik uitgekozen:

Taak 1 (eenvoudig, informeel, beschrijvend): De deelnemer beschrijft aan een vriend via de telefoon het appartement van een andere vriend die net verhuisd is.

Taak 2 (eenvoudig, formeel, beschrijvend): De deelnemer is getuige in een rechtszaak en vertelt de rechter wat er gebeurd is bij een ongeluk dat hij/zij een tijd geleden heeft zien gebeuren.

Taak 3: (eenvoudig, formeel, betogend): De deelnemer is bij een buurtvergadering waar een ambtenaar van de gemeente net voorgesteld heeft een speeltuin in de buurt te plaatsen, die, ten opzichte van de school, aan de overkant van een drukke weg zal komen. De deelnemer staat op en betoogt dat de locatie voor de speeltuin niet goed gekozen is.

Taak 4: (complex, informeel, betogend): De deelnemer discussieert over de voor- en nadelen van drie vervoersmiddelen (het openbaar vervoer, de fiets en de auto) als oplossing voor het fileprobleem in Nederland.

Taak 5: (complex, formeel, betogend): De deelnemer is de manager van een supermarkt en legt op een buurtvergadering aan de buurtbewoners drie mogelijkheden voor een parkeerplaats uit. Ook betoogt hij/zij dat een parkeerplaats op het dak van de supermarkt de beste optie is.

4.4 Pauzes

Bij de database waren al transcripten aanwezig, echter zonder pauzetijden. Met behulp van het computerprogramma PRAAT (Boersma & Weenink, 2005) heb ik de lengte van alle pauzes gemeten. Deze pauzes heb ik onderverdeeld in gevulde en ongepulde pauzes. Onder gevulde pauzes versta ik *lexical en non-lexical fillers* en herstellingen zoals Rikkenbach (1991) die beschrijft (zie paragraaf 2.2.2)

Eveneens in navolging van Rikkenbach (1991) heb ik alle stille pauzes gemeten die geen micropauzes waren maar langer dan 0.2 seconden duurden. Volgens Kormos en Dénes (2004) worden micropauzes niet ervaren als aarzelingskenmerken maar als articulatiepauzes.

Gevulde pauzes heb ik altijd gemeten, ook ze korter dan 0.2 seconden duurden. Een gevulde pauze wordt namelijk ook als die kort duurt als pauze of hapering ervaren.

De pauzes zijn eveneens onderverdeeld in pauzes binnen een zin en pauzes tussen zinnen. Onder de notie 'zin' versta ik hier de AS-unit van Foster et al. (2000). Zij introduceren de *Analysis of Speech Unit* als eenheid voor transcripties van gesproken taal. Deze eenheid laat stukken spraak toe die groter zijn dan één frase, omdat er bewijs is dat sprekers units met meerdere frasen in één keer plannen.

De *AS-unit* is een uitspraak van één spreker, die bestaat uit een onafhankelijke frase of subfrase, samen met een ondergeschikte frase die eraan gerelateerd is.

Een onafhankelijke frase heeft minstens een finiet werkwoord. Een onafhankelijke subfrase bestaat óf uit één of meer frasen die uitgebreid kunnen worden tot een volledige frase door het invoegen van weggelaten elementen met behulp van de context of situatie, óf uit een kleine uiting uit de klasse *nonsentences*, met die geïdentificeerd zijn door Quirk et al. (1985, in Foster et al., 2000):

- (1) *Oh poor woman*
- (2) *Thank you very much*
- (3) *Yes*

Een ondergeschikte frase bestaat minstens uit een finiet of niet-finiet werkwoordelijk element en minstens één ander frase element, bijvoorbeeld een subject, object, complement of adverbium.

Foster et al. (2000:366) geven een paar voorbeelden van *AS-units*:

- (4) | *I have no opportunity to visit* | (1 frase, 1 AS-unit)
- (5) | *It is my hope :: to study crop protection* | (2 frasen, 1 AS-unit)
- (6) | *And you you be surprise :: how he can work* | (2 frasen, 1 AS-unit)

In gesproken spraak kunnen valse starten voorkomen (zie paragraaf 2.2.2). Als er een *AS-unit* geproduceerd is voordat een deel opnieuw geformuleerd wordt, dan wordt het gedeelte dat voldoet aan de criteria van een *AS-unit* als 1 *unit* gezien, terwijl de rest als een valse start

wordt gezien. Bij een herhaling of verbetering wordt de laatste versie als één *AS-unit* gezien, terwijl de rest buitengesloten wordt.

Naast een onderscheid tussen gevulde en onge vulde pauzes en pauzes tussen of binnen zinnen, is voor elke pauze bepaald of deze voor een attributief gebruikte adjectief, een predicatief gebruikte adjectief, een bepaald lidwoord, een onbepaald lidwoord, een negatie of voor een andere woordsoort (categorie 'rest') voorkwam. Later is de categorie predicatief gebruikte adjectieven bij de categorie rest gevoegd, omdat alleen attributief gebruikte adjectieven van belang waren voor de analyse. De onbepaalde en bepaalde lidwoorden zijn samengevoegd tot de categorie 'lidwoorden'.

In de uiteindelijke database is dus voor elke pauze genoteerd in welke file deze voorkwam, of het een gevulde of onge vulde pauze was, of de pauze binnen een zin of tussen twee zinnen voorkwam, voor welke woordsoort de pauze voorkwam en de lengte van de pauze.

5. Resultaten

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden is, zoals beschreven is in hoofdstuk 4, gekeken naar spraak van Engelsen en Russen, met Nederlanders als controlegroep. In deze data werd in totaal 6076 keer gepauzeerd door de deelnemers, zoals tabel 3 laat zien. De Engelsen pauzeerden 2148 keer, de Russen 2243 keer en de Nederlanders 1685 keer.

Tabel 3: Aantal pauzes per moedertaal

Soort pauze →	Gevuld	Ongevuld	Totaal
Moedertaal ↓			
Engels	1124	1024	2148
Russisch	1248	995	2243
Nederlands	787	898	1685
Totaal	3159	2917	6076

Eerst is gekeken naar de mate waarin de sprekers pauzeren, door de verzamelde data over lengte van pauzes te koppelen aan het aantal keren dat een woordsoort voorkwam in de data. Pauzeerden Russische en Engelse sprekers vaker voor een bepaalde woordsoort dan de Nederlandse sprekers? Door deze koppeling kon de pauzekans berekend worden: het aantal keren dat een pauze voor een bepaalde woordsoort voor had kunnen komen. Als een bepaalde file 3 negaties bevatte, was de pauzekans dus drie. Het aantal keer dat een pauze voor een bepaalde woordsoort werkelijk voorkwam in het corpus gedeeld door de pauzekans (het aantal keren dat een pauze voor de betreffende woordsoort voor had kunnen komen) leverde de variabele *hit* op. Met behulp van logistische regressie werd bepaald of de T2-sprekers van het Nederlands significant vaker pauzeerden voor bepaalde woordsoorten dan de T1-sprekers.

Vervolgens is naar de lengte van pauzes gekeken. Pauzeerden de T2-sprekers van het Nederlands langer voor bepaalde woordsoorten dan de T1-sprekers? Om hierop een antwoord te krijgen is een tweeweg variantieanalyse gebruikt. De pauzelengte werd gemiddeld over woordsoort en de soort pauze, zodat per proefpersoon acht observaties overbleven. Er zijn namelijk pauzes voor vier woordsoorten onderscheiden (adjectieven, lidwoorden, negaties en 'rest', waarin de overige woordsoorten opgenomen zijn), die weer onderverdeeld werden in gevulde of ongefulde pauzes.

Bij beide soorten toetsen werd een tweezijdige toetsing tegen een p-waarde van 0.05 toegepast.

5.1 Aantal pauzes

Omdat de data binomiaal waren (er is per woord wel of niet een gevulde en/of ongefulde pauze gerealiseerd), is logistische regressie gebruikt om te toetsen of Engelse en Russische sprekers voor een bepaalde woordsoort vaker pauzeren dan Nederlanders. De afhankelijke variabele was het aantal gerealiseerde pauzes en het aantal mogelijke pauzes, de onafhankelijke variabelen waren de moedertaal en de syntactische locatie. Voor gevulde en ongefulde pauzes zijn twee aparte analyses gedaan, om te voorkomen dat elk woord steeds twee pauzekansen heeft. Hierbij was voor moedertaal Nederlands de indicator, voor syntactische locatie was dat de groep 'rest'. Er werd dus steeds getoetst of zowel de Russische als de Engelse groep van de Nederlandse groep verschilden en of de groep adjectieven, de groep lidwoorden en de groep negaties ieder afzonderlijk van de groep 'rest' verschilden.

5.1.1 Gevulde pauzes

In de data waren 3418 gevulde pauzes te vinden. Voor 13.3% van alle woorden in de file werd een gevulde pauze gerealiseerd door alle proefpersonen samen. Tabel 4 geeft weer hoeveel de groepen sprekers voor verschillende woordsoorten pauzeerden.

Tabel 4: Aantal gevulde pauzes, totaal mogelijk aantal gevulde pauzes, en percentage hits per moedertaal per woordsoort

Moedertaal	Woordsoort	Aantal werkelijke pauzes	Pauzekans	Percentage hits
Engels	Adjectief	61	208	29.3%
	Lidwoord	180	702	25.6%
	Negatie	18	104	17.3%
	Rest	1124	7755	14.5%
Russisch	adjectief	101	267	37.8%
	lidwoord	152	623	24.4%
	Negatie	14	63	22.2%
	Rest	981	6741	14.6%
Nederlands	adjectief	40	262	15.3%
	lidwoord	101	720	14.0%
	Negatie	7	82	8.5%
	Rest	639	8151	7.8%
Totaal		3418	25678	13.3%

Bij de toets voor gevulde pauzes bleek de interactie tussen moedertaal en syntactische locatie niet significant te zijn ($p = 0.15$), daarom is de analyse alleen gedaan voor de hoofdeffecten van moedertaal en syntactische locatie.

Tabel 5 : B-coëfficiënten, odds ratio's en p-waarden van moedertaal en syntactische locatie voor gevulde pauzes

$R^2 = 0.02$; $\text{Chi}^2(1,5) = 10032.39$, $p < 0.01$

Predictor ¹	β	S.E.	Odds ratio	95% Betrouwbaarheidsinterval	p-waarde
Moedertaal 1	0.55	0.06	1.73	(1.55, 1.93)	< 0.01
Moedertaal 2	0.73	0.05	2.07	(1.86, 2.30)	< 0.01
SyntLoc 1	0.75	0.18	2.12	(1.50, 2.99)	< 0.01
SyntLoc 2	0.65	0.12	1.92	(1.53, 2.40)	< 0.01
SyntLoc 3	0.9	0.40	1.10	(0.50, 2.39)	0.82

¹Toelichting: Moedertaal: 1 = Engels, 2 = Russisch, 0 = Nederlands

SyntLoc: 1 = adjectieven, 2 = lidwoorden, 3 = negatie, 0 = overige woordsoorten

In tabel 5 laat de odds ratio zien dat de groepen Engelse en Russische T2-sprekers van het Nederlands beide meer gevulde pauzes realiseerden dan de groep Nederlandse T1-sprekers (respectievelijk 1.73 en 2.07 keer zo vaak). De groepen weken hiermee significant af van de groep Nederlanders. Daar er geen significante interactie was tussen moedertaal en syntactische locatie, zat er tussen de groepen weinig verschil in de locatie waar ze pauzeerden. Alle moedertalen samen pauzeerden echter significant vaker voor adjectieven en lidwoorden dan voor de rest van de woorden (respectievelijk 2.12 en 1.92 keer zo vaak). Voor negaties werd slechts 1.10 keer zo vaak een gevulde pauze gerealiseerd als voor de rest van de woordsoorten, wat geen significant verschil opleverde.

5.1.2 Ongepulde pauzes

Ongepulde pauzes kwamen in de data iets minder vaak voor dan gevulde pauzes, namelijk voor 11.9% van de woorden, zoals tabel 6 laat zien. Ook geeft deze tabel het percentage pauzes voor elke woordsoort per groep sprekers weer.

Tabel 6: Aantal onge vulde pauzes, totaal mogelijk aantal onge vulde pauzes, en percentage hits per moedertaal per woordsoort¹

Moedertaal	Woordsoort	Aantal werkelijke pauzes	Pauzekans	Percentage hits
Engels	Adjectief	39	203	19.2%
	Lidwoord	81	703	11.5%
	Negatie	8	101	7.9%
	Rest	896	6731	13.3%
Russisch	adjectief	27	252	10.7%
	lidwoord	57	623	9.1%
	Negatie	7	64	10.9%
	Rest	904	6559	13.8%
Nederlands	adjectief	14	260	5.4%
	lidwoord	37	720	5.1%
	Negatie	3	81	3.7%
	Rest	844	8151	10.4%
Totaal		2917	24448	11.9%

Ook voor onge vulde pauzes gaf de analyse weer dat er een hoofdeffect van moedertaal was ($p < 0.01$). Tabel 7 geeft weer dat de groepen Engelse en Russische sprekers van het Nederlands beide significant (voor beide geldt: $p < 0.01$) vaker pauzeerden dan de Nederlandse T1-sprekers (respectievelijk 1.33 en 1.39 keer zo vaak).

Er was eveneens een hoofdeffect voor syntactische locatie ($p < 0.01$), en een interactie tussen moedertaal en syntactische locatie ($p = 0.01$). De data is gesplitst op moedertaal, en er is voor de Engelse, Russische en Nederlandse sprekers apart gekeken of het aantal onge vulde pauzes voor adjectieven, lidwoorden of negaties groter was dan voor de groep 'rest'.

¹De oorzaak dat de pauzekansen in deze tabel niet gelijk zijn aan de pauzekansen in de tabel voor gevulde pauzes, is te zoeken in het feit dat het aantal woordsoorten in de data door een ander persoon zijn geteld dan het aantal pauzes. Hierdoor was het aantal pauzes voor een woordsoort soms groter dan de pauzekans. Omdat dit in feite niet mogelijk is, en dit in logistische regressie foutmeldingen oplevert, is in zo'n geval de pauzekans handmatig opgehoogd. Het kan zijn dat dit wel gebeurd is voor gevulde pauzes en niet voor onge vulde pauzes, omdat daar het aantal pauzes niet groter was dan de pauzekans, of andersom. Het is echter niet waarschijnlijk dat dit de uitkomsten beïnvloed heeft.

Tabel 7 : B-coëfficiënten, odds ratio's en p-waarden van moedertaal en syntactische locatie voor onge vulde pauzes

$$R^2 = 0.01 \text{Chi}^2(1,11) = 10264,93 < 0.01$$

Predictor ¹	β	S.E.	Odds ratio	95% Betrouwbaar- heidsinterval	p-waarde
Moedertaal 1	0.29	0.05	1.33	(1.20, 1.47)	< 0.01
Moedertaal 2	0.33	0.05	1.39	(1.25, 1.53)	< 0.01
SyntLoc 1	-0.71	0.28	0.49	(0.29, 0.85)	0.01
SyntLoc 2	-0.76	0.17	0.47	(0.33, 0.66)	< 0.01
SyntLoc 3	-1.1	0.59	0.33	(0.11, 1.06)	0.06
Moedertaal 1 * SyntLoc 1	1.15	0.33	3.1	(1.64, 6.02)	< 0.01
Moedertaal 1 * SyntLoc 2	0.59	0.21	1.81	(1.19, 2.74)	0.01
Moedertaal 1 * Syntloc 3	0.52	0.70	1.68	(0.43, 6.58)	0.46
Moedertaal 2 * Syntloc 1	0.42	0.35	1.52	(0.77, 3.00)	0.22
Moedertaal 2 * Syntloc 2	0.30	0.23	1.34	(0.87, 2.09)	0.19
Moedertaal 2 * Syntloc 3	0.84	0.71	2.31	(0.57, 9.34)	0.24

¹ Toelichting: Moedertaal: 1 = Engels, 2 = Russisch, 0 = Nederlands

SyntLoc: 1 = adjectieven, 2 = lidwoorden, 3 = negatie, 4 = overige woordsoorten

De groep sprekers met Engels als moedertaal pauzeerde alleen voor adjectieven significant vaker ($p = 0.02$) dan voor de rest van de woorden, zoals te zien is in tabel 8. Ze pauzeerden voor deze woordsoort namelijk 1.55 keer zo vaak dan voor de andere woordsoorten, zoals uit de odds ratio blijkt. Voor lidwoorden en negaties pauzeerden ze zelfs minder vaak dan voor de rest van de woordsoorten (respectievelijk 0.85 en 0.56 keer zo vaak). Dit leverde echter geen significant verschil op.

Tabel 8: Odds ratio's en p-waarden de syntactische locatie voor ongefulde pauzes bij Engelstalige sprekers van het Nederlands

$R^2 = 0.00$; $\text{Chi}^2(1,3) = 3141.88$, < 0.01

Predictor ¹	β	S.E.	Odds ratio	95% Betrouwbaar- heidsinterval	p-waarde
SyntLoc 1	0.44	0.18	1.55	(1.09, 2.21)	0.02
SyntLoc 2	-0.17	0.12	0.85	(0.67, 1.09)	0.18
SyntLoc 3	-0.58	-0.37	0.56	(0.27, 1.16)	0.12

¹Toelichting SyntLoc: 1 = adjectieven, 2 = lidwoorden, 3 = negatie, 0 = overige woordsoorten

Tabel 9 laat zien dat de Russische sprekers van het Nederlands minder vaak pauzeerden voor adjectieven, lidwoorden en negaties dan voor de overige woordsoorten (respectievelijk 0.75, 0.63 en 0.77 keer zo vaak). Dit verschil was echter alleen significant voor de lidwoorden ($p < 0.01$).

Tabel 9: Odds ratio's en p-waarden de syntactische locatie voor ongefulde pauzes bij Russische sprekers van het Nederlands

$R^2 = 0.00$; $\text{Chi}^2(1,3) = 3041.22$, < 0.01

Predictor ¹	β	S.E.	Odds ratio	95% Betrouwbaar- heidsinterval.	p-waarde
SyntLoc 1	-0.29	0.21	0.75	(0.50, 1,13)	0.17
SyntLoc 2	-0.46	0.14	0.63	(0.48, 0.84)	< 0.01
SyntLoc 3	-0.26	0.40	0.77	(0.35, 1.69)	0.51

¹Toelichting SyntLoc: 1 = adjectieven, 2 = lidwoorden, 3 = negatie, 0 = overige woordsoorten

Voor de Nederlandse controlegroep gold dat ook zij voor adjectieven, lidwoorden en negaties minder vaak pauzeerde dan voor andere woordsoorten (respectievelijk 0.28, 0.17 en 0.59 keer zo vaak), zoals tabel 10 weergeeft. Deze verschillen waren significant voor de adjectieven en lidwoorden ($p = 0.01$ resp. $p < 0.01$).

Tabel 10: Odds ratio's en p-waarden de syntactische locatie voor ongefulde pauzes bij Nederlandse T1-sprekers

$R^2 = 0.00$; $\text{Chi}^2(1,3) = 4014.19$, < 0.01

Predictor ¹	β	S.E.	Odds ratio	95% Betrouwbaar- heidsinterval	p-waarde
SyntLoc 1	-0.71	0.28	0.49	(0.29, 0.85)	0.01
SyntLoc 2	-0.76	0.17	0.47	(0.33, 0.66)	< 0.01
SyntLoc 3	-1.1	0.59	0.33	(0.11, 1.06)	0.06

¹ Toelichting SyntLoc: 1 = adjectieven, 2 = lidwoorden, 3 = negatie, 0 = overige woordsoorten

Gevulde pauzes kwamen dus vaker voor in de data dan ongefulde pauzes, en gaven geen interactie tussen moedertaal en syntactische locatie. Voor beide soorten pauzes gold dat de groep Engelse sprekers en de groep Russische sprekers significant vaker pauzeerden dan de groep Nederlanders. Voor de ongefulde pauzes was er wel een interactie tussen moedertaal en syntactische locatie. De Russische sprekers pauzeerden significant minder vaak voor lidwoorden dan voor de andere woordsoorten. De groep Engelse sprekers pauzeerde significant vaker voor adjectieven dan voor de andere woordsoorten. De Nederlandse sprekers pauzeerden significant minder vaak voor adjectieven en lidwoorden.

5.2 Pauzelengte

Nadat vastgesteld was in welke mate de drie groepen sprekers pauzeerden voor de woordsoorten die van belang zijn in dit onderzoek, is er gekeken naar de lengte van de pauzes. Deze hadden een gemiddelde lengte van 0.92 seconden, met een standaarddeviatie van 0.79, zoals tabel 11 laat zien. Voor de Engelsen lag dit gemiddelde op 0.98 seconden, met een standaarddeviatie van 0.86. De Russen pauzeerden gemiddeld 0.98 seconden met een standaarddeviatie van 0.87, de Nederlanders gemiddeld 0.76 seconden met een standaarddeviatie van 0.49.

Tabel 11 : Gemiddelde lengte en standaarddeviatie van gevulde en ongevulde pauzes per moedertaal (in seconden)

Soort pauze →	Gevuld,	Ongevuld,	Totaal,
Moedertaal ↓	gemiddelde (SD)	gemiddelde (SD)	gemiddelde (SD)
Engels	1.13 (0.93)	0.81 (0.74)	0.98 (0.86)
Russisch	1.14 (0.97)	0.80 (0.68)	0.98 (0.87)
Nederlands	0.80 (0.57)	0.73 (0.42)	0.76 (0.49)
Totaal	1.05 (0.89)	0.78 (0.63)	0.92 (0.79)

Behalve naar verschillen in lengte tussen verschillende soorten pauzes is ook gekeken naar onderscheid in lengte van pauzes voor verschillende woordsoorten. In tabel 12 zijn de gemiddelde lengtes vermeld van pauzes voor de woordsoorten die in dit onderzoek onderscheiden zijn.

Tabel 12 : Gemiddelde lengte en standaarddeviatie van pauzes voor verschillende woordsoorten, per moedertaal (in seconden; aa = adjectief (attributief gebruikt), lid = lidwoord, neg = negatie, rest = de overige woordsoorten)

Woordsoort →	Aa,	Lid,	Neg,	Rest,	Totaal,
Moedertaal ↓	gemiddelde (SD)	gemiddelde (SD)	gemiddelde (SD)	gemiddelde (SD)	gemiddelde (SD)
Engels	0.91 (1.01)	0.92 (0.71)	0.99 (0.65)	0.99 (0.87)	0.98 (0.86)
Russisch	0.93 (0.77)	1.05 (0.93)	0.95 (0.67)	0.99 (0.88)	0.99 (0.87)
Nederlands	0.57 (0.53)	0.76 (0.52)	0.69 (0.39)	0.76 (0.50)	0.76 (0.50)
Totaal	0.85 (0.84)	0.93 (0.77)	0.92 (0.62)	0.93 (0.79)	0.92 (0.79)

Nadat de gemiddelden berekend waren, is op de pauzelengtes een tweeweg variantieanalyse toegepast. De data was niet normaal verdeeld, wat voor een variantieanalyse wel nodig is. Door de natuurlijke logaritme te nemen van de pauzelengte, is geprobeerd de data meer normaal verdeeld te maken. De Shapiro-Wilktest die vervolgens gedaan is, gaf een W die groter dan 0.9 is, wat aangaf dat de data toen redelijk normaal verdeeld was.

Het model had gemiddelde lengte van pauzes als afhankelijke variabele en moedertaal, soort pauze (gevuld of ongevuld) en syntactische locatie als onafhankelijke variabelen. Deze laatste variabele gaf weer of de pauze voor een lidwoord, een attributief gebruikte adjectief, een negatie of een andere woordsoort voorkwam. Nadat niet-

significante interacties weggelaten waren, bleef een model over met de drie hoofdeffecten en de interactie tussen moedertaal en soort pauze.

De variantieanalyse gaf een significant hoofdeffect van de soort pauze, waarbij gevulde pauzes langer duurden dan onge vulde pauzes ($F(1,212) = 21.94, p < 0.01$). Ook het hoofdeffect van syntactische locatie was significant ($F(3,212) = 3.08, p = 0.03$). In drie Post-Hoc tests werd vervolgens getoetst of adjectieven, lidwoorden en negaties verschilden van 'rest', de overige woordsoorten. Het bleek dat alleen de adjectieven significant verschillen van de rest (gemiddeld verschil = 0.20, $p = 0.02$). Er wordt voor deze woordsoort echter juist korter gepauzeerd dan voor de rest.

Het hoofdeffect van moedertaal was eveneens significant ($F(2,212) = 8.27, p = 0.00$). In drie Post-Hoc tests (Bonferroni gecorrigeerd) werd getoetst of Engelse en Russische sprekers verschilden van de Nederlandse sprekers, en of zij van elkaar verschilden. De pauzelengte van beiden de Russen en de Engelsen bleek significant langer dan de pauzelengte van de Nederlanders (respectievelijk: gemiddeld verschil = 0.25, $p < 0.01$ en gemiddeld verschil = 0.24, $p = 0.02$). Tussen de Russen en Engelsen onderling was geen significant verschil te vinden.

Als laatste werd er een significante interactie tussen de soort pauze en de moedertaal gevonden ($F(2,212) = 3.91, p = 0.02$). De data is gesplitst op moedertaal, en er is voor de Engelse, Russische en Nederlandse sprekers apart gekeken of er verschil was in de lengte van gevulde en onge vulde pauzes. Voor Engels en Russisch bleek er een significant effect van soort pauze te zijn (respectievelijk $F(1,71) = 19.97, p < 0.01$ en $F(1,74) = 10.47, p < 0.01$). Voor het Nederlands was dit effect niet significant ($F(1,61) = 0.43, p = 0.52$). Voor de groepen Russische sprekers en Engelse sprekers beide gold dat de gevulde pauzes langer duurden dan de onge vulde pauzes. Voor de groep Nederlandse sprekers gold dit ook, maar voor hen was het verschil niet significant.

Uit dit model bleek dat Engelsen en Russen significant langer pauzeerden in hun Nederlandse taalgebruik dan Nederlandse T1-sprekers. De onge vulde pauzes duurden bij deze twee groepen sprekers significant korter dan de gevulde pauzes. De drie groepen samen pauzeerden voor adjectieven significant korter dan voor de overige woordsoorten, die niet significant van elkaar verschilden.

6. Discussie

Bij het onderzoek voor deze scriptie stond de volgende hoofdvraag centraal:

Als kenmerken in de T1 van T2-sprekers van het Nederlands morfosyntactisch op een andere manier uitgedrukt worden dan in het Nederlands, heeft dit dan invloed op de vloeiendheid waarmee de sprekers deze kenmerken in het Nederlands uiten?

De hypothesen voor dit onderzoek waren dat de Russische groep sprekers vaker en langer voor lidwoorden zou pauzeren dan voor de overige woorden, dat de Engelse sprekers vaker en langer voor attributief gebruikte adjectieven zou pauzeren dan voor de overige woorden en dat beide groepen vaker en langer zouden pauzeren voor negaties dan voor de overige woordsoorten.

6.1 Aantal pauzes

Uit de resultaten bleek dat de Engelse en Russische sprekers van het Nederlands vaker pauzeerden dan de Nederlandse controlegroep. Dit gold voor zowel het realiseren van gevulde pauzes (resp. 1.73 en 2.07 keer zo vaak) als voor ongevulde pauzes (resp. 1.33 en 1.39 keer zo vaak). Toch zat er wel een verschil tussen gevulde en ongevulde pauzes. Gevulde pauzes kwamen voor adjectieven 2.12 keer zo vaak en voor lidwoorden 1.92 keer zo vaak voor als voor andere woordsoorten, waarmee er voor deze woordsoorten significant vaker een gevulde pauze plaatsvond. Voor negaties werd niet significant vaker gepauzeerd met een gevulde pauze (1.10 keer vaker) dan voor andere woordsoorten.

Bij gevulde pauzes was er geen significante interactie tussen moedertaal en syntactische locatie, en was er dus geen significant verschil of het Engelse of Russische sprekers zijn die voor een bepaalde woordsoort pauzeerden. Voor ongevulde pauzes was deze interactie er wel. Engelse sprekers realiseerden een ongevulde pauze alleen significant vaker voor een adjectief dan voor andere woordsoorten. Voor lidwoorden en negaties kwam bij hen een ongevulde pauze juist minder vaak voor dan voor andere woorden, maar dit verschil was niet significant. Russische sprekers realiseerden ook ongevulde pauzes minder

vaak voor lidwoorden, adjectieven en negaties dan voor andere woorden, maar alleen voor lidwoorden leverde dit een significant verschil op.

Het was opmerkelijk om te zien dat gevulde pauzes voor adjectieven en lidwoorden significant vaker voorkwamen dan voor andere woordsoorten, terwijl ongefulde pauzes voor lidwoorden bij de Russische groep juist significant minder vaak voorkwamen dan voor andere woordsoorten. De Nederlandse groep sprekers pauzeerde eveneens significant minder vaak met ongefulde pauzes voor adjectieven en lidwoorden dan voor de overige woordsoorten, dus blijkbaar volgden de Russische sprekers met betrekking tot pauzeren voor lidwoorden een patroon dat in ieder geval voor het Nederlands geldt. De Engelse sprekers weken hiervan af: zij pauzeerden niet significant minder vaak voor lidwoorden en pauzeerden wel significant vaker voor adjectieven.

Bij de Nederlanders is, eveneens als bij de Russische en Engelse sprekers, het verschil in pauzes voor negaties en voor andere woordsoorten niet significant.

6.2 Pauzelengte

De Russische en Engelse sprekers pauzeerden niet alleen vaker dan de Nederlandse sprekers, maar ook langer, zo bleek uit de tweeweg variantieanalyse. Daaruit bleek eveneens dat gevulde pauzes niet alleen vaker voorkwamen dan ongefulde pauzes, maar ook langer duurden. De interactie tussen soort pauze en moedertaal gaf weer dat dit resultaat alleen gold voor Engelse en Russische sprekers, voor hen was het verschil significant. Ook bij Nederlandse sprekers duurden gevulde pauzes langer dan ongefulde pauzes, maar niet significant langer.

De drie groepen samen pauzeerden significant korter voor adjectieven dan voor de overige woordsoorten.

6.3 Beantwoording van de onderzoeksvragen

Dat de groepen Engelse en Russische sprekers vaker en langer pauzeerden dan de Nederlandse controlegroep, lag in de lijn der verwachting. Dat de Russische sprekers met betrekking tot het aantal pauzes voor verschillende woordsoorten hetzelfde patroon zouden volgen als de Nederlandse controlegroep, had ik echter niet verwacht. Mijn hypothese was

dat zij vaker zouden pauzeren voor lidwoorden en negaties dan voor andere woordsoorten. Enkel het feit dat de Engelse sprekers vaker pauzeerden voor adjectieven komt overeen met de hypothesen die ik opgesteld had. Maar ook zij hadden volgens mijn hypothese vaker moeten pauzeren voor negaties.

Na dit onderzoek moeten mijn hypothesen dus grotendeels verworpen worden. De eerste hypothese, dat T2-sprekers van het Nederlands met Engels als moedertaal langer en vaker pauzeren voor adjectieven dan voor andere woordsoorten, gaat nog gedeeltelijk op. Deze groep pauzeerde wel vaker voor adjectieven dan voor andere woorden, en vaker dan de andere twee groepen, maar niet langer. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat er over het algemeen (door de drie groepen) korter voor adjectieven gepauzeerd werd dan voor andere woordsoorten.

De tweede hypothese, dat de Russische sprekers vaker en langer zouden pauzeren voor lidwoorden dan de andere sprekers, moet verworpen worden. Gevulde pauzes werden door de drie groepen samen significant vaker gerealiseerd voor lidwoorden dan voor andere woordsoorten; er is hier geen onderscheid tussen de groepen. Ongevulde pauzes verschenen voor lidwoorden juist minder vaak dan voor andere woordsoorten. Dit verschil was zelfs significant, terwijl dit bij de Engelsen, die ook minder vaak pauzeerden voor lidwoorden, niet significant was. De Nederlandse controlegroep pauzeerde ook significant minder vaak voor lidwoorden. Er kan daarom niet geconcludeerd worden dat de Russische sprekers vaker pauzeerden voor lidwoorden dan de andere groepen sprekers.

Voor de negaties werd niet significant langer of vaker gepauzeerd dan voor andere woordsoorten. Negaties gaven echter in de toetsen nergens een significant resultaat, terwijl de percentages soms ongeveer net zo groot waren als bij andere woorden die wel een significant resultaat gaven. Mogelijk kwam dit doordat er te weinig negaties in de data voorkwamen. Daarom wil ik niet te veel concluderen uit de informatie over negaties. Er valt echter ook zeker niet te zeggen dat de derde hypothese aangenomen kan worden.

Daar alleen de eerste hypothese gedeeltelijk aangenomen kan worden en de overige twee hypothesen verworpen moeten worden, kan er uit dit onderzoek niet geconcludeerd worden dat als de manier waarop de moedertaal van een spreker een kenmerk morfosyntactisch uitdrukt afwijkt van de manier waarop een te leren T2 dat doet, dit invloed heeft op de vloeiendheid waarmee de spreker de T2 leert spreken.

Positieve transfer treedt volgens Appel en Vermeer (1994) op als oude vormen uit de T1 gelijk zijn aan de nieuwe vormen in de T2. Leerders van een tweede taal nemen dan de juiste vormen over uit hun moedertaal, zodat het leren van de nieuwe taal makkelijker gaat. Zijn de oude vormen uit de T1 anders dan de nieuwe vormen in de T2, dan treedt negatieve transfer op, volgens de transfertheorie. De oude vormen uit de T1 worden meegenomen in de T2, wat het leren van de T2 bemoeilijkt. Ook de Universele Grammaticahypothese onderschrijft dit. Nieuwe vormen die de eigen T1 niet heeft, vragen om een verandering in de waarden van de parameters, en zijn dus moeilijker te leren dan vormen die de eigen T1 wel heeft.

Ook MacWhinney (2005), die voor verschillende gebieden van talen bespreekt of transfer wel of niet voor kan komen, schrijft dat negatieve transfer ervoor kan zorgen dat het leren uitdrukken van een functie in de T2 moeilijkheden op kan leveren als die functie in de T2 op een andere manier uitgedrukt wordt dan in de T1. Hij neemt zelfs lidwoorden als voorbeeld en schrijft dat Japanners, Chinezen en Koreanen moeite hebben met het gebruik van deze woordsoort in het Engels.

De theorie dat nieuwe vormen die de eigen T1 niet heeft moeilijker te leren zijn, wordt niet onderschreven door dit onderzoek. Vormen die voor T2-sprekers in de T2 gelijk zijn aan de vormen uit hun T1, worden niet per definitie makkelijker geleerd dan andere vormen. Er wordt niet significant korter of minder vaak gepauzeerd voor deze vormen. Er werd door de Russen juist significant minder vaak gepauzeerd voor lidwoorden, een kenmerk dat hun T1 niet kent. Van negatieve transfer was op dit punt dus ook niets te merken. De problemen die de Japanners, Chinezen en Koreanen uit MacWhinney (2005) hebben met lidwoorden in het Engels, heeft de onderzochte groep Russische sprekers dus niet met lidwoorden in het Nederlands.

De Engelse sprekers ondervonden mogelijk wel negatieve transfer bij de attributief gebruikte adjectieven, omdat zij daarvoor vaker pauzeerden dan voor andere woorden. De theorie wordt dus niet volledig ondersteund door dit onderzoek, maar het tegendeel wordt erdoor ook niet bewezen.

Odlin (1989) schrijft dat het moeilijker is een taal te verwerven die typologisch erg verschilt van de eigen T1 dan een taal te verwerven die in typologisch opzicht meer op de T1 lijkt. Als

dit zo is, zou ik eerder verwachten dat de Russen meer moeite zouden hebben met lidwoorden, dan de Engelsen hebben met attributief gebruikte adjectieven. Lidwoorden vragen van de Russen namelijk dat ze een volledig nieuwe woordsoort leren omdat zij bepaaldheid niet met behulp van lidwoorden uitdrukken. Het gebruik van adjectieven vraagt van de Engelsen niet het leren van een nieuwe woordsoort maar enkel het leren verbuigen van een woordsoort.

De resultaten van dit onderzoek laten echter het omgekeerde zien: Russen pauzeren juist significant minder vaak voor lidwoorden dan voor andere woorden en Engelsen pauzeren significant vaker voor attributief gebruikte adjectieven dan voor andere woorden.

De Nederlandse controlegroep pauzeert ook voor lidwoorden significant minder vaak dan voor andere woorden. Wat lidwoorden betreft hebben de Russische sprekers dus mogelijk al het niveau van een moedertaalspreker bereikt. Dat niveau wordt door hen echter nog niet gehaald op het gebied van de adjectieven, want ook daarvoor pauzeren de Nederlanders significant minder vaak, terwijl de Russen dat niet doen. De vormen die verder van de eigen moedertaal verwijderd zijn, leveren hier dus minder problemen op dan de vormen die dichterbij de eigen moedertaal zitten.

Een mogelijke verklaring voor deze resultaten is dat het gebruiken van een nieuw kenmerk in de T2 minder moeilijk voor T2-sprekers zou kunnen zijn op het moment dat zij dit kenmerk al geleerd hebben, dan het verbuigen van een kenmerk dat wel bekend is uit de eigen taal, maar dat net iets anders gebruikt moet worden. We weten uit dit onderzoek niet of de Russen altijd een lidwoord gebruikten op de plaatsen waar zij dat hadden moeten doen. We weten alleen dat ze, als ze lidwoorden gebruikten, daarbij hetzelfde pauzepatroon hadden als moedertaalsprekers. Misschien waren zij op momenten dat ze in staat waren een lidwoord te gebruiken zo zeker van hun zaak dat veel denken niet nodig was. Juist omdat het verschil met de eigen taal zo groot is, moet een lidwoord helemaal verworven zijn voordat het gebruikt kan worden.

De Engelsen pauzeerden significant vaker voor adjectieven, terwijl Nederlanders daar significant minder vaak pauzeerden. Mogelijk kunnen Engelsen adjectieven eerder gebruiken dan dat de Russen lidwoorden kunnen gebruiken, omdat het niet de verwerving van een nieuwe woordsoort vereist. Tijdens het gebruik moet dan alleen nog wel de juiste vorm gevonden worden. Engels is een inflectioneel arme taal en Engelse sprekers zijn vanuit hun moedertaal niet erg gewend aan het verbuigen van allerlei woordsoorten. Het gebruik van

adjectieven is hun niet vreemd, het verbuigen ervan wel. Ze kunnen hierdoor de woordsoort al gebruiken terwijl ze het verbuigen ervan nog niet volledig verworven hebben. Het Russisch is een inflectioneel rijke taal, daarom ondervinden Russen mogelijk minder problemen met het verbuigen van adjectieven.

Een andere verklaring kan zijn dat leerders hun pauzepatroon van de T1 in de T2 overnemen, zoals Raupach (1980) suggereert. In dit onderzoek is niet gekeken naar de vraag voor welke woordsoorten Engelsen en Russen in hun T1 korter, langer, vaker of minder vaak pauzeren. Misschien pauzeren Engelsen in het Engels ook wel langer voor adjectieven. Deze verklaring zegt echter niets over de pauzes van een T2-spreker voor woordsoorten die in zijn T1 niet voorkomen.

Uit de analyse van de lengte van pauzes bleek dat bij Engelsen en Russen de gevulde pauzes significant langer duurden dan de ongefulde pauzes. Bij de Nederlandse controlegroep was dit verschil er niet. Bij een lange pauze kiezen T2-sprekers dus eerder voor gevulde pauzes dan voor ongefulde pauzes. Mogelijk doen ze dit om niet stil te vallen op het moment dat ze een tijd na moeten denken over hoe ze iets moeten zeggen. Door bijvoorbeeld 'uh' te zeggen, kan de luisteraar horen dat de spreker nadenkt en nog wel verder wil spreken. Als de spreker niets zegt en gewoon stilvalt, zou de luisteraar kunnen denken dat de spreker klaar is met spreken. Dit kan een verklaring zijn voor het feit dat T2-sprekers voor lange pauzes eerder kiezen voor een gevulde dan voor een ongefulde pauze.

Uit de resultaten van dit onderzoek bleek dat de T2-sprekers langer en vaker pauzeerden dan de controlegroep met T1-sprekers. Kormos (2006) schrijft dat bij T1-sprekers alleen de planning en het monitoren van spraak aandacht nodig heeft en dat processen daardoor tegelijkertijd kunnen verlopen. Bij T2-sprekers zullen in het begin de syntactische en fonologische codering nog niet automatisch verlopen. Zelfs bij gevorderde T2-sprekers kan het zijn dat deze processen nog niet helemaal geautomatiseerd zijn, volgens Kormos (2006). Dat zij vaker en langer pauzeren dan moedertaalsprekers, is dan ook niet vreemd. De spraak van T2-sprekers vereist meer aandacht en meer denkwerk dan de spraak van T1-sprekers. Dit vertaalt zich in vaker en langer pauzeren.

7. Conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar de vraag of de moedertaal van een spreker die een tweede taal leert invloed heeft op de vloeiendheid waarmee deze spreker de T2 leert spreken, met name wanneer de moedertaal kenmerken morfosyntactisch anders uitdrukt dan de T2 doet.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is gekeken naar attributief gebruikte adjectieven, lidwoorden, negaties en een groep 'rest', waarin de overige woordsoorten zaten.

Zoals bij de bespreking van de derde hypothese, over pauzes voor negaties, al vermeld werd, waren de effecten bij negaties nergens in de analyses significant, terwijl de percentages van hoe vaak een pauze voor deze woordsoort voorkwam soms ongeveer even groot waren als voor andere woordsoorten, waar het effect vervolgens wel significant was. Mogelijk was het aantal negaties in de data te klein om goede resultaten te verkrijgen, en heeft dit het beeld een beetje vertekend. Gelukkig waren de negaties de woordsoort waarvoor, volgens de derde hypothese, beide groepen T2-sprekers vaker en langer zouden moeten pauzeren, zodat ik ook zonder de negaties voor beide groepen een woordsoort had waarop slechts één van de twee groepen af zou moeten wijken. Daar dit niet (of slechts in geringe mate) gebeurde, kunnen we nog steeds concluderen dat de morfosyntaxis van het Russisch en het Engels geen invloed heeft op de vloeiendheid waarmee zij Nederlands leren spreken.

Dit onderzoek ondersteunt de theorieën over positieve en negatieve transfer maar in heel geringe mate. Ik heb echter alleen gekeken naar de vraag of 'moeite met een kenmerk' zich vertaalt naar vloeiendheidsproblemen bij het realiseren van een dergelijk kenmerk. Ik heb niet gekeken naar de vraag of sprekers dergelijke kenmerken op de juiste manier realiseren in het Nederlands of dat zij hierbij fouten maken. Mogelijk klopt de theorie over positieve en negatieve transfer beter als er een foutenanalyse van de data gemaakt wordt, maar dat zou een nieuw onderzoek uit moeten wijzen.

8. Bibliografie

Appel, R. & A. Vermeer (1994) Theorieën over tweede-taalverwerving. Hfst. 4 uit: *Tweede-taalverwerving en tweede-taalonderwijs*. Muiderberg: Coutinho.

Bailey, N., Madden, C. and Krashen, S. (1994) Is there a 'natural sequence' in adult second language learning? *Language learning* 24. 235-43.

Berlin, B. & Kay, P. (1969) *Basic color terms: Their universality and evolution*. Berkeley: University of California Press.

Butler, Y. G. & K. Hakuta (2004) Bilingualism and Second Language Acquisition. In: T. K. Bhatia & W. C. Ritchie (eds.) *The Handbook of Bilingualism, USA/UK/AUSTRALIA*: Blackwell Publishing. 114-144.

Chalker, S. & E. Weiner (1994) *The Oxford Dictionary of English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Chambers, F. (1997) What do we mean by fluency? *System* 25. 535-544.

Coppen, P.A., W. Haeseryn & F. de Vriend (eds.) (1997) *Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS)* Nijmegen. Web. 6 April 2010. <<http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/index.html>>

Derwing, T.M., Rossiter, M.J., Munro, M.J., & Thomson, R.I. (2004) Second language fluency: Judgments on different tasks. *Language Learning* 54. 655–679.

Derwing, T.M. & M.J. Munro (2001) What speaking rates do nonnative listeners prefer? *Applied linguistics* 22. 324-37

Derwing, T. M., M. J. Munro & R. I. Thomson (2007) A Longitudinal study of ESL Learners' Fluency and Comprehensibility Development. *Applied Linguistics* 29. 359-380.

Dulay, H. & M. Burt (1973) Should we teach children syntax? *Language learning* 23. 245-58.

Dulay, H. & M. Burt (1974) Natural sequences in child second language acquisition. *Language learning* 24. 37-53.

Ellis, R. (1994) *The study of second language acquisition*. Oxford: Oxford University Press.

Flege, J., J. Takagi & V. Mann (1995) Japanese adults can learn to produce English "r" and "l" accurately. *Language Learning* 39. 23-32.

Fillmore, C. J. (1979) On fluency. In: C. J. Fillmore, D. Kempler, & W. S. Y. Wang (Eds.) *Individual differences in language ability and language behavior*. New York: Academic Press. 85-102.

Foster, P., A. Tonkin & G. Wigglesworth (2000) Measuring Spoken Language: A Unit for All Reasons. *Applied Linguistics* 21. 354-375.

Fries, C. C. (1964) *Teaching and Learning English as a Foreign Language*. Toronto: Ambassador Books.

Van Gelderen, A. (1994) Prediction of global ratings of fluency and delivery in narrative discourse by linguistics and phonetic measures – oral performance of students aged 11–12 years. *Language Testing* 11. 291–319.

Hawkins, R. (2001) *Second Language Syntax*. USA/UK/AUSTRALIA: Blackwell Publishing.

Hopp, H. C. (2007) *Ultimate attainment at the interfaces in second language acquisition: grammar and processing*. Groningen Dissertations in Linguistics 65.
<http://irs.ub.rug.nl/ppn/305542354>.

Iwashita, N., A. Brown, T. McNamara & S. O'Hagan (2008) Assessed Levels of Second Language Speaking Proficiency: How Distinct? *Applied linguistics* 29. 24-49.

Kempen, G. & E. Hoenkamp (1987) An Incremental Procedural Grammar for Sentence Formulation. *Cognitive Science* 11. 201-258.

Kormos, J. & M. Dénes (2004) Exploring measures and perceptions of fluency in the speech of second language learners. *System* 32. 145-164.

Kormos, J. (2006) *Speech Production and Second Language Acquisition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Lennon, P. (1990) Investigating Fluency in EFL: A Quantitative Approach. *Language Learning* 40. 387-414.

Levelt, W.J.M. (1989) *Speaking: from intention tot articulation*. Cambridge: MIT Press

Lively, S., D. Pisoni & J. Logan (1990) Some effects of training Japanese listeners to identify English /r/ and /l/. In Y. Tohkura (Ed.) *Speech perception, production and linguistic structure*. Tokyo: OHM.

MacWhinney, B. (2005) A unified model of language acquisition. In: J. Kroll & A.M.B. de Groot (Eds.) *Handbook of Bilingualism: Psycholinguistic Approaches*. Oxford: Oxford University Press. 49-67.

Neikirk, Jill Maureen (1988) *Expressions of definiteness in English and Russian*. Thesis, Ohio State University.

Odlin, T. (1989) *Language transfer: cross-linguistic influence in language learning*. UK: Cambridge University press.

Podgaevskaja, A. & W. Honselaar (2007) *Praktische grammatica van de Russische taal*. Amsterdam: Pegasus.

Raskin, V. (1980) Determination with and without articles. In: J. Auwera (ed.) *The semantics of determiners*. London: Croom Helm. 124-134.

Raupach, M. (1980) Temporal variables in first and second language speech production. In: *Temporal Variables in Speech*, H. W. Dechert and M. Raupach (eds.) The Hague: Mouton. 263-270.

Riggenbach, H. (1991) Toward an Understanding of Fluency: A Microanalysis of Nonnative Speaker Conversations. *Discourse Processes* 14. 423-441.

Rossiter, M. J. (2009) Perceptions of L2 Fluency by Native and Non-native Speakers of English. *The Canadian Modern Language Review* 65. 395-412.

Segalowitz, N. & J. Hulstein (2005) Automaticity in Bilingualism and Second Language Learning. In: J.F. Kroll & A.M.B. de Groot (Eds.) *Handbook of Bilingualism: Psycholinguistic approaches*. Oxford: Oxford University Press. 371-388.

Shields, M. A. & S. W. Price (2002) The English language fluency and occupational success of ethnic minority immigrant men living in English metropolitan areas. *Journal of Population Economics* 15. 137-160.

Timberlake, A. (2004) *A reference grammar of Russian*. UK: Cambridge University Press.

Verhoeven, L.T. (1991) Acquisition of biliteracy. In: J.H. Hulstijn & J.F. Matter (eds.) *Reading in Two Languages*. Amsterdam: AILA. 61-74.

Verhoeven, L.T. (1994) Transfer in bilingual development: the linguistic interdependent hypothesis revisited. *Language learning* 44. 381-415.

Bijlage: Adjectieven, determinatie en zinsnegatie in het Nederlands, Engels en Russisch

In deze bijlage worden drie kenmerken van het Nederlands, het Engels en het Russisch beschreven: adjectieven, bepaaldheid of determinatie en negatie.

1. Adjectieven

Veel talen kennen adjectieven, of bijvoeglijk naamwoorden, als een woordgroep die een bijzonderheid aangeeft van een zelfstandigheid, bijvoorbeeld een zelfstandig naamwoord. In sommige talen congrueren adjectieven met bepaalde kenmerken van zelfstandig naamwoorden. Dit is het geval in het Nederlands en het Russisch, zoals we zullen zien. In het Engels congrueren adjectieven niet met zelfstandig naamwoorden, maar staat de vorm vast.

1.1 Adjectieven in het Nederlands

In het Nederlands geeft een adjectief, of bijvoeglijk naamwoord, een bijzonderheid of een toestand van het substantief aan. Bijvoorbeeld:

(1)	geel	(eigenschap)
	rond	(eigenschap)
	dronken	(toestand)
	vermoeid	(toestand)

Syntactisch gezien kunnen adjectieven als zinsdeel of als zinsdeelstuk voorkomen. Wanneer ze als zinsdeel voorkomen kan dit als deel van het naamwoordelijk gezegde zijn. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

- (2) De jongen is blond.

In dit geval is er sprake van een predicatief gebruik van een adjectief.

Wanneer een adjectief voorkomt als zinsdeelstuk, kan dit zijn als onderdeel van een naamwoordelijke constituent. In dit geval is de mogelijkheid om de buigings-e aan het adjectief toe te voegen aanwezig. Bijvoorbeeld:

- (3) Een rood huis
Het rode huis
Een blonde jongen
De blonde jongen

Als de adjectieven als bepaling bij een substantief worden gebruikt in een naamwoordelijke constituent, zoals in voorbeeld (3), dan is er sprake van een attributief gebruik van een adjectief.

Adjectieven hebben als morfologisch kenmerk dat ze verbogen kunnen worden, bijvoorbeeld met de buigings-e (geel-gele, vermoeid-vermoeide) of bij de trappen van vergelijking (rond-ronder-rondst).

Buigings-e

De meeste adjectieven kennen een verbogen vorm met –e en een onverbogen vorm zonder –e. Er zijn echter ook adjectieven die alleen een onverbogen vorm kennen. Dit is het geval bij adjectieven die eindigen op een –a, -o, -e (sjwa), -en (met sjwa), -é, -i of –y. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

- (4) Een lila zakdoek
Een albino rat
Een beige sok
Een dronken kerel
Een privé-terrein
Een kaki broek
Een sexy kerel

Stofnamen (zijden, tinnen), afleidingen van geografische namen (Edammer), adjectieven die al een vergelijking uitdrukken (bloedrood, messcherp) en andere bijzondere adjectieven krijgen ook geen buigings-e.

Of bij adjectieven die wel verbogen kunnen worden de onverbogen of de verbogen vorm wordt gebruikt, hangt af van drie factoren:

- of het adjectief attributief of predicatief gebruikt is
- wat het geslacht is van het substantief waarbij het adjectief hoort
- de combinatie binnen een naamwoordelijke constituent met lidwoorden, voornaamwoorden en dergelijke.

De verbogen vorm treedt op bij een attributief adjectief in combinatie met een de-woord, in combinatie met een substantief in het meervoud, in combinatie met een het-woord in het enkelvoud of in combinatie met een voornaamwoord. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

- (5) De groene fiets
 Leuke boeken
 Het lekkere bier
 Dat oude huis
 Jullie jongste kind

Bij de overtreffende trap na 'het' of 't' kunnen beide de verbogen en de onverbogen vorm gebruikt worden. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

- (6) Dat was 't leukst(e).
 Die weg is het mooist(e).

De onverbogen vorm komt voor als een adjectief attributief als bijvoeglijke voorbepaling gebruikt wordt in combinatie met een het-woord, terwijl er geen ander woord voor het adjectief staat of terwijl het adjectief vooraf wordt gegaan door: een, geen, één, genoeg, veel, weinig, wat, een beetje, ieder, elk, enig, menig, zeker, zo'n, zulk een, wat een, wat voor een, welk een. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

- (7) Oud ijzer
Fijn zand
Een aardig kind
Geen aardig kind
Genoeg wit papier
Wat wit papier

Ook in constituenten waarin een adjectief attributief als nabepaling voorkomt en zinnen waarin het adjectief niet-attributief voorkomt wordt de onverbogen vorm gebruikt. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

- (8) Roosje rood
God almachtig
Gouverneur-generaal
De fiets is groen
Hij kwam ziek terug.

1.2 Adjectieven in het Russisch

Net als het Nederlands kent het Russisch adjectieven, bijvoeglijk naamwoorden. Ook in deze taal kunnen adjectieven predicatief (als deel van het naamwoordelijk gezegde) of attributief (als bijvoeglijke bepaling) gebruikt worden. Bijvoorbeeld (Podgaevskaja & Honselaar 2007:116):

- (9) On mne čém-to interésen.
Ik vind hem ergens interessant. (predicatief)
Ja poziakómlsja s interésim čelovékom.
Ik heb een interessant iemand leren kennen. (attributief)

Een andere overeenkomst met het Nederlands is dat adjectieven in het Russisch verbogen kunnen worden en verschillende uitgangen kennen. Het bijvoeglijk naamwoord congrueert volledig met het zelfstandig naamwoord, het substantief, waarbij het hoort en komt

daarmee overeen in geslacht, getal en naamwoord. Bijvoorbeeld (Podgaevskaja & Honselaar 2007:116):

(10)	golubóe nébo	>	v golubóm nébe
	blauwe hemel	>	in de blauwe hemel
	čěrnaja zemljá	>	na čěrnoj zemlé
	zwarte grond	>	op de zwarte grond

Russische adjectieven worden op grond van hun betekenis onderverdeeld in kwalitatieve en relationele adjectieven. Kwalitatieve adjectieven duiden allerlei eigenschappen van een object, ding of zaak aan: 'een goed hart', 'een ronde tafel'.

Relationele adjectieven verwijzen naar een verband tussen een object, ding of zaak en andere objecten, dingen of zaken: 'sneeuw van het vorige jaar', 'soeplepel'.

Ook kennen Russische adjectieven lange en korte vormen. De korte vormen worden alleen gemaakt van kwalitatieve adjectieven en worden alleen verbogen naar geslacht en getal, niet naar naamval. Niet alle kwalitatieve adjectieven kennen echter een korte vorm. Ook zijn er een aantal korte vormen die geen lange tegenhangers hebben. De korte vormen kunnen alleen predicatief gebruikt worden.

1.3 Adjectieven in het Engels

Ook het Engels zijn gebruikt adjectieven om iets over een zelfstandig naamwoord te zeggen (Chalker & Weiner 1994:10). Net als in het Nederlands kunnen adjectieven predicatief en attributief voorkomen, hoewel niet alle adjectieven beide vormen kennen. Toch kent het Engels op het gebied van adjectieven een verschil met het Nederlands. De adjectieven worden namelijk niet verbogen maar hebben een vaste vorm. Waar het Nederlands 'een goed huis' versus 'een goede jongen' kent en een adjectief dus verschillende vormen aan kan nemen, gebruikt het Engels in beide gevallen dezelfde vorm: '*a good house*' versus '*a good boy*'. Ook in de predicatieve variant wordt dezelfde vorm van het adjectief gebruikt: '*the house is good*', '*the boy is good*'.

2. Determinatie

In sommige talen wordt determinatie, of bepaaldheid, uitgedrukt met behulp van lidwoorden. In andere talen gebeurt dit op een andere manier. In deze paragraaf wordt beschreven hoe determinatie uitgedrukt wordt in het Nederlands, Engels en Russisch.

2.1 Nederlandse lidwoorden

De Nederlandse taal kent drie lidwoorden, waarvan er twee bepaald zijn ('de' en 'het') en één onbepaald is ('een'). Een lidwoord neemt de plaats in van een determinator, die over het algemeen aan een zelfstandig naamwoord of zelfstandig naamwoordfrase vooraf gaat en lid is van een gesloten klasse. De determinator van een naamwoordelijke constituent legt een relatie tussen de kern van de naamwoordelijke constituent en de werkwoordelijke constituent. De determinator 'twee' bijvoorbeeld, legt in (11) de relatie tussen 'mannen' en 'lachen' (E-ANS, 1997):

(11) Twee mannen lachen

Lidwoorden zijn een onderdeel van de determinatoren die het Nederlands kent. Bijvoorbeeld:

(12) De koe
 Het huis
 Een schoen
 De schapen

De keuze voor 'de', 'het' of 'een' hangt af van het geslacht en getal van het naamwoord waar het lidwoord bij hoort en van het feit dat een woord bepaald of onbepaald wordt weergegeven.

2.1.1 Bepaalde en onbepaalde naamwoordelijke constituenten

Een bepaalde naamwoordelijke constituent duidt een of meer reeds geïdentificeerde zelfstandigheden aan. De spreker gaat ervan uit dat de hoorder begrijpt welke personen of zaken hij bedoelt, ze zijn al eerder geïntroduceerd.

Een onbepaalde naamwoordelijke constituent is een constituent waarvoor dit niet geldt. De genoemde personen of zaken worden juist geïntroduceerd.

De identificatie van de personen of zaken die bedoeld worden, komt tot stand door de context (het voorafgaande taalaanbod) en de situatie (niet-talige factoren die bijdragen aan de identificatie).

Onbepaalde naamwoordelijke constituenten krijgen dus 'een' als lidwoord, terwijl bepaalde naamwoordelijke constituenten 'de' of 'het' als lidwoord krijgen.

2.1.2 *Geslacht*

Er is onderscheid tussen grammaticaal geslacht en natuurlijk geslacht. Natuurlijk geslacht deelt mensen en dieren in mannelijke en vrouwelijke categorie,n in. Wat betreft de keuze van het lidwoord is er geen verband tussen grammaticaal geslacht en natuurlijk geslacht. Zo krijgen sommige woorden die van nature vrouwelijk zijn, 'het' als lidwoord, terwijl andere 'de' krijgen. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

(13) De moeder - Het meisje
De vader - Het jongetje

Naar 'de-woorden' wordt verwezen met de zelfstandig voornaamwoorden 'hij', 'zij', 'deze' en 'die'. Naar 'het-woorden' wordt verwezen met de zelfstandig voornaamwoorden 'het', 'dit' en 'dat'.

'De-woorden' worden in geschreven taal vaak gezien als mannelijke of vrouwelijke woorden, terwijl 'het-woorden' als onzijdig gezien worden. Het geslacht van de samenstelling van lidwoord en zelfstandig naamwoord wordt bepaald door het zelfstandig naamwoord.

2.1.3 *Getal*

Bij enkelvoudige woorden kunnen zowel 'de' als 'het' gebruikt worden. De keuze voor een van beide hangt af van het zelfstandig naamwoord waarnaar het verwijst. Bij meervoudige

woorden kan alleen 'de' gebruikt worden. 'Een' wordt gebruikt bij telbare substantieven in het enkelvoud (E-ANS, 1997):

- (14) De man
- Het huis
- De mannen
- De huizen
- Een man

Het lidwoord staat altijd voor de kern van de naamwoordelijke constituent waar het bij hoort. Het staat er niet altijd meteen voor, er kan bijvoorbeeld een adjectief tussen komen. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

- (15) Het grote huis

2.2 Bepaaldheid in het Russisch

Het Russisch kent, in tegenstelling tot het Nederlands, geen bepaalde of onbepaalde lidwoorden. Toch heeft deze taal wel constructies om bepaaldheid uit te drukken.

Neikirk (1988) schrijft dat bepaaldheid in gesproken Russisch uitgedrukt wordt door het gebruik van intonatie en klemtoon. In geschreven Russisch worden complexere constructies gebruikt. Een gebruikelijke manier om bepaaldheid uit te drukken, is door de aanwijzend voornaamwoorden 'etot' (dit/deze) of 'tot' (die/dat) en hun vormen te gebruiken. Dit gebruik hangt wel af van de context; de aanwijzend voornaamwoorden worden vaker als verwijzing gebruikt dan om bepaaldheid uit te drukken.

Een andere manier om bepaaldheid uit te drukken, is met behulp van de woordvolgorde en de noties *theme* en *rheme*. Een bepaald element komt in een Russische zin over het algemeen in de eerste thematische positie (*theme*). Daarop volgt het element dat iets over *the theme* zegt: *the rheme*. Bijvoorbeeld (Neikirk, 1988:10):

- (16) Devuška vošia v komnatu.
The girl entered the room.

Lampa stojala na stole.

The lamp was on the table.

Doordat de zelfstandig naamwoorden vooraan in de zin worden geplaatst, wordt nadruk op deze woorden gelegd, waarmee aangegeven wordt dat het woord bepaald opgevat moet worden. Als de context vereist dat de *theme-rheme* volgorde veranderd moet worden, kan bepaaldheid aangegeven worden met behulp van aanwijzend voornaamwoorden, zoals hierboven is uitgelegd. Bijvoorbeeld (Neikirk, 1988:11):

(17) Nam nužen tot student, kotoryj znaet kitajskij jazyk.

We need the student who knows Chinese.

Als de woordvolgorde omgedraaid wordt, wordt het *theme* het *rheme* en wordt onbepaald opgevat, terwijl het object bepaald wordt.

Wanneer een direct object bepaald uitgedrukt wordt, kan gebruik gemaakt worden van verschillende naamvallen. Als het object de accusatiefvorm heeft, is het bepaald, als het de genitiefvorm heeft, is het onbepaald. Dit verschil is te zien in (...) (Neikirk 1988:12):

(18) Daj mne den'gi!

Give me the money! (definite)

Daj mne deneg!

Give me some money! (indefinite)

In Russische zinnen kan dus evenals in Nederlandse zinnen de bepaaldheid of onbepaaldheid van constituenten aangegeven worden. Terwijl dit in het Nederlands met behulp van lidwoorden gebeurt, kent het Russisch die niet en heeft de taal andere oplossingen om bepaaldheid aan te geven.

2.3 Engelse lidwoorden

In paragraaf 2.1 van deze bijlage staat beschreven dat lidwoorden in het Nederlands onder de determinatoren vallen. In het Engels is dit ook het geval.

Het Engels kent net als het Nederlands een onderscheid tussen bepaalde en onbepaalde lidwoorden. De taal heeft een bepaald lidwoord, *the*, en een onbepaald lidwoord *a(n)*. De variant *a* van het onbepaalde lidwoord wordt gebruikt voor alle woorden die met een medeklinker anders dan een onuitgesproken 'h' beginnen. Voor dergelijke woorden wordt *the* uitgesproken als [ðə]. Bijvoorbeeld:

(19)	<i>The house</i>	-	<i>a house</i>	(‘h’ wel uitgesproken)
	Het huis	-	een huis	
	<i>The cat</i>	-	<i>a cat</i>	
	De poes	-	een poes	

De variant *an* wordt gebruikt voor een woord dat met een klinker of een onuitgesproken 'h' begint. Bijvoorbeeld:

(20)	<i>The hour</i>	-	<i>an hour</i>	(‘h’ niet uitgesproken)
	Het uur	-	een uur	
	<i>The unhappy girl</i>	-	<i>An unhappy girl</i>	
	Het ongelukkige meisje	-	Een ongelukkig meisje	

Het bepaalde lidwoord *the* wordt voor een dergelijk woord wel hetzelfde geschreven als voor een zelfstandig naamwoord dat met een andere letter begint, maar wordt uitgesproken als [ði:].

Neikirk (1988:5) schrijft dat bepaaldheid betekent dat de inhoud van het zelfstandig naamwoord duidelijk te definiëren valt. Het bepaalde woord duidt het individu aan, het onbepaalde de soort. Met uitzondering van de *fixed usage nouns* die Kramsky noemt, zoals *man*, *sun* en *earth* (Kramsky 1972:33 in Neikirk 1988:5), hebben alle zelfstandig naamwoorden in het Engels lidwoorden nodig om een bepaald element toe te voegen.

3. Zinsnegatie

Zinsnegatie of -ontkenning is een proces waarbij de inhoud van een zin of van een constituent ontkend wordt. Hoe negatie in een zin wordt weergegeven, kan van taal tot taal verschillen.

3.1 Zinsnegatie in het Nederlands

In het Nederlands wordt negatie weergegeven met de hulp van negatie-elementen. Op zinsniveau wordt negatie uitgedrukt door het gebruik van een ontkennend woord, zoals 'niet'. Bijvoorbeeld:

(21) De auto is niet rood.

Als de inhoud van een zin ontkend wordt, is de zin negatief geworden.

Op woordniveau kan in het Nederlands een ontkenning gevormd worden door on- voor het woord te plaatsen. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

(22) onwaar

Onwaar betekent 'niet waar'. Zo kan 'niet x' uitgedrukt worden door 'on-x'. Zo'n ontkennend voorvoegsel heeft alleen betrekking op het woord waaraan het gehecht wordt. Als dat woord zelf echter betrekking heeft op de rest van de zin, heeft het voorvoegsel indirect ook betrekking op hetzelfde gedeelte als dat woord. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

(23) Het is onmogelijk iedereen tevreden te stellen.

Het voorvoegsel on- heeft in dit voorbeeld eigenlijk alleen betrekking op 'mogelijk', maar omdat 'mogelijk' betrekking heeft op alles wat erna volgt, heeft –on dat indirect ook.

Als een ontkennend woord betrekking heeft op de hele zin waarin het gebruikt wordt, is er sprake van zinsnegatie of zinsontkenning. Een tegenhanger hiervan is partiële negatie of gedeeltelijke ontkenning, waarbij een of meer zinsdelen of een deel daarvan, of slechts een

woord negatief gemaakt wordt. Het deel van de zin waarop het negatie-element betrekking heeft, is het bereik van de negatie. E-ANS (1997) demonstreert dit aan de hand van zogenaamde correctiezinnen:

- (24) Niet Bártje wou de bruine bonen opeten, maar zijn broertje. (bereik: Bartje)
Bartje wou de bruine bónen niet opeten, maar de putting. (bereik: de bruine bonen)
Bartje wou niet de brúine bonen opeten, maar de witte bonen. (bereik: bruine)
Bartje wou niet de bruine bónen opeten, maar de limonade opdrinken. (bereik: de bruine bonen opeten)
Bartje wou de bruine bonen niet ópeten, hij wou er maar een paar hapjes van eten. (bereik: op-)

3.1.1 Zinsnegatie

In het Nederlands wordt een zin negatief gemaakt door slechts een negatie-element. Staan er toch meer negatie-elementen in een zin, dan moeten deze een verschillend bereik hebben. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

- (25) Ze is niet zonder reden niet op komen dagen.

Het bereik van de eerste 'niet' in dit voorbeeld is 'zonder reden niet op komen dagen', terwijl het bereik van de tweede 'op komen dagen' is.

Als 'niet' de hele zin ontkent, staat het zover mogelijk achteraan in de zin en het ontkent het werkwoord. Als er een tweede werkwoord in de zin aanwezig is, staat het vlak voor het hoofdwerkwoord (E-ANS, 1997):

- (26) We |werken| morgen niet.
We |gaan| morgen niet |werken|.

Als er elementen in de zin staan die inherent met het hoofdwerkwoord verbonden zijn, staat 'niet' daar nog weer voor (E-ANS, 1997):

- (27) Hij |is| gisteren niet ziek |geweest|.
Waarom |heb| je het doosje niet op de kast |gelegd|?

Behalve elementen die inherent aan het werkwoord verbonden zijn, bestaan er nog andere elementen die tussen ‘niet’ en het hoofdwerkwoord kunnen staan. Dit zijn bijvoorbeeld niet-specifieke onbepaalde constituenten. Deze versmelten in de regel met ‘niet’ (E-ANS, 1997):

- (28) In de kantine |was| niemand (niet iemand) te |zien|.
Jonas |wilde| geen (niet een) toverformule |leren|.
Ik |heb| niets (niet iets) over het hoofd |gezien|.

Specifieke constituenten staan wel voor ‘niet. Bijvoorbeeld (E-ANS, 1997):

- (29) Jonas |wilde| een toverformule niet |leren|.
In de kantine |was| de kantinehouder niet te |zien|.

Als er in een zin een indirect object in de vorm van een voorzetselconstituent staat, staat ‘niet’ daar ook voor, zodat het indirect object tussen ‘niet’ en het tweede werkwoord in komt te staan. Ook voorzetselvoorwerpen worden bij voorkeur door ‘niet’ voorafgegaan (E-ANS, 1997):

- (30) We |hebben| het pakje niet aan Jan |gegeven|.
Je |kunt| niet op die jongen |rekenen|.

In het laatste geval, bij de voorzetselvoorwerpen, is het echter niet noodzakelijk dat ‘niet’ voor het voorzetselvoorwerp staat. Het zou ook na het voorzetselvoorwerp kunnen staan, maar dit komt minder vaak voor.

3.1.2 Partiële negatie

In principe kan elk zinsdeel of gedeelte daarvan ontkend worden, zoals te zien is in de correctiezinnen in (24). Als een deel van een zin gecorrigeerd kan worden, betekent dit dat er sprake is van partiële negatie. De plaats van ‘niet’ kan dan dezelfde zijn als bij de

zinsnegatie, maar de correctie geeft aan dat er toch sprake is van gedeeltelijke ontkenning (E-ANS, 1997):

- (31) Waarom |heb| je het doosje niet op de kast |gelegd|? (zinsnegatie)
Waarom |heb| je het doosje niet op de kast |gelegd| (maar op de tafel)? (partiële negatie)

De context bepaalt in dergelijke zinnen welke lezing de juiste is.

3.2 Zinsnegatie in het Russisch

Het Russisch kent de volgende ontkenkende partikels:

Tabel...: Russische partikels en hun Nederlandse vertaling

Russisch	Nederlands
Ne	Niet
Net	Nee(n)
Ni	Noch, geen
Gde	Dat zou hij/... nooit kunnen
Kakóe	Integendeel
Naoborót	Integendeel
Naprótiv	Integendeel
Ničegó podóvnogo	Niets daarvan!
Tak i ne	Toch niet
Nikák net	Volstrekt niet

Het ontkenkende partikel 'ne' wordt gebruikt bij ontkenning van de hele zin. In het Russisch staat het partikel altijd voor het gezegde dat gevormd wordt door een persoonsvorm, een infinitief, een bijvoeglijk naamwoord, een deelwoord, een modaal woord, een zelfstandig naamwoord en een persoonlijk voornaamwoord. Podgaevskaja en Honselaar (2007:419) noemen de volgende voorbeelden, waarbij het gezegde dat ontkend wordt onderstreept is:

- (31) Ja ne čimáju knig i ne chožú v kinó.

Ik lees geen boeken en ik ga niet naar de film.

(32) Moj muž ne geolog.

Mijn man is geen geoloog.

Zoals te zien is in bovenstaande voorbeelden, staat het woord dat de zin negatief maakt, in het Nederlands na het eerste (hulp)werkwoord (zie ook paragraaf 3.1). Het Russisch verschilt hier van het Nederlands. De plaats voor het negatieve woord in deze taal is, zoals gezegd, voor het hele gezegde.

Negatie in het Russisch is over het algemeen lokaal. Om een element, anders dan een werkwoord (dan zou de hele zin negatief worden), negatief te maken, wordt het negatieve partikel voor het element zelf geplaatst, zoals in de voorbeelden uit Timberlake (2004:459):

(33) <...> Iz ne stol' dalekogo sela

<...> *from a not so distant village*

(34) Nastja poechala ne na stancnju, a v soveršenno druguju storonu.

Nastia went not to the station, but in the completely opposite direction.

(35) ?Nastja ne poechala na stancnju, a v soveršenno druguju storonu.

Nastia didn't go to the station, but in the completely opposite direction.

Als een deel van de zin ontkend wordt, staat 'ne' meteen voor het deel dat ontkend wordt. In de woordcombinatie 'persoonsvorm + infinitief' kan 'ne' voor de infinitief staan. In dat geval wordt alleen de handeling die door de infinitief uitgedrukt wordt, ontkend. Om de handeling van de hele zin te ontkennen, moet 'ne' voor het hele gezegde staan, dus voor de persoonsvorm. Podgaevskaja en Honselaar (2007:420) noemen hierbij het volgende voorbeeld:

(36) Mat' prosíla egó ne zvonít'.

Moeder vroeg hem niet te bellen.

Mat' ne prosíla egó zvonít'.

Moeder heeft hem niet gevraagd om te bellen.

In sommige gevallen kent het Russisch verplichte dubbele ontkenning. Dit is het geval in zinnen waarin een ontkennend voornaamwoord of bijwoord met het partikel 'ni-' staat en waarin de hele zin ontkend wordt. Het gezegde moet dan alsnog expliciet ontkend worden met behulp van het partikel 'ne'. In het Nederlands is dit niet het geval; een ontkennend voornaamwoord of bijwoord is voldoende om de zin negatief te maken.

Verplichte dubbele ontkenning in het Russisch is te zien in het onderstaande voorbeeld (Podgaevskaja & Honselaar (2007:420):

(37) Ja ničém emú ne objazán.

Ik ben hem niets verschuldigd.

Binnen het gezegde kan een dubbele ontkenning ook voorkomen, maar dan wordt er juist een expliciete bevestiging mee uitgedrukt.

3.2.1 Persoonlijke en onpersoonlijke zinnen

In het Russisch wordt, in tegenstelling tot het Nederlands, een onderscheid gemaakt tussen persoonlijke en onpersoonlijke zinnen. Persoonlijke zinnen gaan over een bezielde onderwerp, onpersoonlijke zinnen over een onbezielde onderwerp. Ook in zinnen waarin het bestaan of de aanwezigheid van een persoon of een ding ontkend wordt, kan gekozen worden uit persoonlijke zinnen en onpersoonlijke zinnen. Dit onderscheid zorgt voor een verschil in de keuze voor de naamval. In persoonlijke zinnen staat datgene wat ontkend wordt in de eerste naamval. In onpersoonlijke zinnen staat het ontkende in de tweede naamval.

In de tegenwoordige tijd wordt voor een negatie het woord 'net' gebruikt. Het ontkende zinsdeel staat altijd in de tweede naamval. In zinnen in de verleden tijd of de toekomstige tijd, kan men kiezen tussen persoonlijke (eerste naamval) en onpersoonlijke zinnen (tweede naamval). In de onpersoonlijke zinnen wordt verder in de verleden tijd de vorm 'onzijdig

enkelvoud' gebruikt, terwijl in de toekomstige tijd de derde persoon enkelvoud wordt gebruikt.

De keuze tussen deze naamval hangt eveneens af van de vraag of er een bewering wordt gedaan over de locatie, over de persoonlijke omgeving van iemand, van een link die gelegd wordt tussen een bepaald moment in de tijd en een locatie, of dat de afwezigheid van iemand tot negatieve gevolgen leidt. In die gevallen wordt gekozen voor de tweede naamval. Als de handelende persoon centraal staat, de handelende persoon een aantal handelingen verricht of als er sprake is van een bepaalde duur of termijn, wordt voor de eerste naamval gekozen (Podgaevskaja & Honselaar (2007:492).

3.3 Zinsnegatie in het Engels

Een Engelse zin wordt in het algemeen negatief gemaakt door *not* of *-n't* toe te voegen aan het hoofdwerkwoord of aan het eerste hulpwerkwoord (Chalker & Weiner, 1994:254):

- (38) *This is not difficult*
Dit is niet moeilijk
He couldn't have been thinking
Hij kan niet gedacht hebben

Als er geen hulpwerkwoord in de zin staat, wordt het hulpwerkwoord *do* ingevoegd. Dit woord neemt de finiete functie van het hoofdwerkwoord over, dat vervolgens de infiniete vorm krijgt (Chalker & Weiner, 1994:254):

- (39) *It doesn't matter*
Het maakt niet uit

Over het algemeen is het bereik van de negatie het gedeelte van de zin vanaf het negatieve woord tot het eind van de zin (Chalker & Weiner, 1994:254):

- (40) *I didn't ask you to go*
Ik heb je niet gevraagd te gaan
I asked you not to go

Ik vroeg je niet te gaan

Het Engels kent, net als het Nederlands, woorden die met het negatieve woord versmolten zijn en die ook zinnen negatief kunnen maken (Chalker & Weiner, 1994:254):

(41) *There is nothing (not anything) to do*

Er is niets te doen

It's no (not any) trouble

Het is geen moeite

Nobody (not anybody) told me

Niemand vertelde het mij

Dubbele negatie is in het Engels, net als in het Nederlands, niet juist. In spreektaal komt het wel voor, maar in standaard Engels is het niet correct, tenzij het een zin met twee clausen betreft. De negatieve woorden hebben dan een verschillend bereik (Chalker & Weiner, 1994:125):

(42) *I didn't ask him not to go*

Ik heb hem niet gevraagd niet te gaan